

«Du gjorde det du måtte for å overleve der inne»

En kvalitativ studie av tidligere domfeltes fengsels erfaringer knyttet til psykiske belastninger.

IRENE SKARTVEIT PEDERSEN

VEILEDER

Terje Emil Fredwall

Universitetet i Agder, 2021

Fakultet for helse og idrett

Institutt for psykososial helse

Forord

Grunnen til at jeg valgte å skrive denne masteroppgaven, er at jeg etter mange år innenfor kriminalomsorgen har blitt interessert i og opptatt av psykisk helse i en fengselskontekst. Jeg har vært heldig som har kunnet skrive om noe som engasjerer meg, og selv formulere intervjuguide og problemstilling.

Jeg vil gjerne takke de fem informantene som lot seg intervju. Takk for at dere alle sa ja med en gang og var positive til studien. Takk for at dere delte mange erfaringer og refleksjoner fra deres straffegjennomføring, og også tiden etterpå. Takk at dere delte sårbarhet og fortalte om opplevelser som hadde vært både gode og vonde. All respekt for det dere har opplevd! Takk til avdelingsledere ved begge overgangsboligene som var udelt positive til prosjektet.

Tusen takk til veileder Terje Emil Fredwall som har gitt god og konkret tilbakemelding hver gang. Du har mye kunnskap innenfor feltet, og det har vært lærerikt og nyttig både for oppgavens del, men også for min egen del. Takk til Inger Beate Larsen for gode og nyttige tilbakemeldinger i den første delen av studiet.

Takk til min mor for korrekturlesing. Helt til slutt vil jeg takke min gode mann og barn som har heiet på meg gjennom hele studieperioden.

Kristiansand, mai 2021,
Irene Skartveit Pedersen

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	5
Abstract	6
1. Innledning.....	7
1.1 Introduksjon	7
1.2 Bakgrunn for valg av tema og relevans	7
1.3 Problemstilling og hensikt	8
1.4 Begrepsavklaring	9
1.4.1 Straffens formål og begrunnelse	9
1.4.2 Ulike soningsformer i norske fengsler	10
1.4.3 Progresjon	11
1.4.4 Normalitetsprinsippet	12
1.4.5 Psykisk helse	12
1.5 Relevant tidligere forskning	13
1.5.1 Psykisk helse i en fengselskontekst	13
1.5.2 Faktorer av betydning for fengselsopplevelsen	15
2. Teoretiske perspektiver - dybde, vekt, tetthet og bredde	17
2.1 Erfaringer knyttet til begrepet «dybde»	17
2.2 Erfaringer knyttet til begrepet «vekt».....	18
2.3 Erfaringer knyttet til begrepet «tetthet»	19
2.4 Erfaringer knyttet til begrepet «bredde»	19
2.5 Oppsummering.....	20
3. Metodiske og etiske perspektiver	21
3.1 Vitenskapsteoretisk forankring	21
3.2 Søkestrategi.....	21
3.3 Forskningsdesign	22
3.4 Utvalg	23

3.5 Rekruttering av domfelte	23
3.6 Gjennomføring	24
3.7 Transkribering og analyse.....	25
3.8 Forforståelse.....	27
3.9 Samtykke og oppbevaring av materiale - forskningsetiske hensyn	29
3.10 Konsekvens for deltakere	29
3.11 Validitet og reliabilitet.....	30
4. «Du gjorde det du måtte for å overleve der inne» - presentasjon av funn	32
4.1 Psykiske belastninger knyttet til <i>dype</i> fengsels erfaringer	32
4.1.1 Fengslets fysiske forhold	32
4.1.2 Den første tiden – dypest.....	33
4.1.3 Betydningen av de små ting	36
4.1.4 Oppsummerende refleksjon.....	37
4.2 Psykiske belastninger knyttet til <i>tunge</i> fengsels erfaringer	37
4.2.1 Tap av identitet	38
4.2.2 Uvissheten	40
4.2.3 Relasjoner.....	41
4.2.4 Oppsummerende refleksjon.....	44
4.3 Psykiske belastninger knyttet til <i>tette</i> fengsels erfaringer	45
4.3.1 Ansvarliggjøring.....	45
4.3.2 Progresjon og rehabilitering på andres premisser?	47
4.3.3 Oppsummerende refleksjon.....	50
4.4 Psykiske belastninger knyttet til erfaringer etter løslatelse - fengselsstraffens <i>bredde</i>	50
4.4.1 Offentlig / privat nettverk	51
4.4.2 Psykiske belastninger	52
4.4.3 Frihet?	54
4.4.4 Oppsummerende refleksjon.....	56

5. Konklusjon	57
5.1 Oppgavens hovedfunn	57
5.2 Avsluttende refleksjon og utblikk.....	59
Litteraturliste.....	61
Vedlegg 1: Intervjuguide	69
Vedlegg 2: Godkjenning fra Norsk senter for forskningsdata (NSD)	71
Vedlegg 3: Godkjenning fra Etisk komite ved Fakultet for helse- og idrettsvitenskap (FEK)	74
Vedlegg 4: Godkjenning fra Kriminalomsorgen	75
Vedlegg 5: Informasjonsskriv	78
Vedlegg 6: Samtykkeerklæring.....	80

Sammendrag

Prosjektets bakgrunn

Frihetsberøvelse ved bruk av fengsel er Norges strengeste form for straffereaksjon. Samtidig som straff skal være et onde, skal den være rehabiliterende. Hvordan domfelte opplever sin straffegjennomføring har betydning i forhold til psykiske belastninger.

Hensikt og problemstilling

Hensikten med studien er å få tidligere domfeltes erfaringer fra deres straffegjennomføring særlig knyttet til psykiske belastninger. På den måten kan studien bidra til å løfte frem viktige erfaringer for offentligheten. Problemstillingen er: *Hvilke erfaringer har tidligere domfelte av fengselsopplevelsen knyttet til psykiske belastninger?*

Metode: design, utvalg og analyse

Forskningsmetoden som ble brukt var en kvalitativ tilnærming med fem individuelle semistrukturerte intervjuer. Utvalget besto av tidligere domfelte (menn) som hadde gjennomført straff i både høysikkerhetsfengsel, lavsikkerhetsfengsel og overgangsbolig. Jeg benyttet analysemetoden systematisk tekstkondensering slik den er beskrevet av Kirsti Malterud. Alle deltakerne fikk informasjonsbrev med samtykkeerklæring, og intervjuene ble tatt opp digitalt. Intervjumaterialet ble transkribert og anonymisert.

Resultater og konklusjon

Studien viste at flere av informantene opplevde psykiske belastninger under straffegjennomføringen med hovedtyngde i høysikkerhetsfengslene. Mine informanter hadde mest gode opplevelser i lavsikkerhetsfengsler og overgangsboliger, men noen hadde også opplevelser her som kunne gi psykiske belastninger. Det viste seg at relasjon til fengselsansatte hadde innvirkning på deres opplevelse av straffegjennomføringen, da særlig i forhold til om de hadde noen å snakke med. De negative erfaringene fra høysikkerhetsfengslene (i størst grad), viste seg å prege livet etter løslatelse. Fengsels erfaringene knyttet til opplevelse av psykiske belastninger leses i lys av Ben Crewes analyseapparat med begrepene dybde, vekt, tetthet og bredde.

Emneord: høysikkerhetsfengsel, lavsikkerhetsfengsel, overgangsbolig, progresjon, domfelte, straffegjennomføring, psykisk helse

Abstract

The project's background

In Norway deprivation of liberty by use of imprisonment is the strictest form of punishment. The penalty should be an evil, and at the same time a rehabilitation too. The way the convicted experience their execution of sentence may lead to mental strain.

Intention and issue

The intention with this study is to hear earlier convicted's experiences from their atonement attached to mental strain especially. In this way the study may contribute to raise important experiences to the public. My issue is: *Which experiences do earlier convicted have when it comes to mental strain?*

Method, design, selection and analysis

The research method was a qualitative approach with five individual semi-structured interviews. The selected were earlier sentenced (men) who had accomplished their penalty in both high-security prison, low-security prison and halfway house. I used Kirsti Malterud's method of analysis. All participants were sent an information letter with a statement of agreement, and the interviews were recorded digitally. The interview material was transcribed and anonymized.

Results and conclusion

This study shows that several of my informants experienced mental strain during their atonement, especially in high-security jails. My informants had mostly positive experiences in low-security jail and halfway houses, but some also had experiences here that could lead to mental strain. It also turns out that their relationship to the prison employees contributed to these experiences, especially if they had someone to talk to. The negative experiences from high-security prisons could emboss on life after release.

Their experiences connected to mental strain, is read in light of Ben Crewe's metaphors depth, weight, tightness and breadth.

Keywords: High-security prison, low-security prison, halfway house, progression, convicted, atonement, mental health

1. Innledning

1.1 Introduksjon

Frihetsberøvelse ved bruk av fengsel er Norges strengeste form for straffereaksjon (Eskeland, 2006, s. 99). Statens intensjon med straff innebærer at den skal føles og oppfattes som et onde av den som har gjort den straffbare handlingen (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004), s. 77). Straffens virkninger deles inn i tre grupper. Straffen skal virke individualpreventivt ved å hindre nye lovbrudd ved frihetsberøvelsen, avskrekkende tiltak og forbedrende tiltak. Den skal virke allmennpreventivt gjennom avskrekkende tiltak, og bidra til opprettholdelse av den sosiale ro (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 19). Ifølge Stortingsmelding nr. 37 er også straffens formål å minske kriminalitet gjennom rehabilitering: «Et hovedbudskap i meldingen er at straff som virker er avgjørende for å bekjempe kriminalitet og trygge samfunnet. Straffen må være slik at tilbakefallet til ny kriminalitet blir mindre. Det innebærer blant annet å rehabilitere bedre» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 7). Hensikten er at straffen skal være et onde, samtidig skal den være målrettet og rehabiliterende.

I ti år har jeg jobbet i en overgangsbolig i kriminalomsorgen, og jeg har i løpet av den tiden blitt kjent med mange som har gjennomført straff først i høysikkerhetsfengsel, deretter lavsikkerhetsfengsel og til slutt overgangsbolig. Ved en straffegjennomføring mister man friheten, noe som kan oppleves inngripende. I denne oppgaven skal jeg undersøke hvordan tidligere domfelte har erfart fengselsopplevelser i forbindelse med psykiske belastninger. Jeg intervjuet tidligere domfelte da det er de som innehar kunnskapen og erfaringen når det gjelder straffegjennomføring i fengsel. Informantene var forholdsvis nylig ferdige med sin straffegjennomføring.

Jeg har valgt å bruke Ben Crewe sine begrep om fengselsoppholdets «dybde», «vekt», «tetthet» og «bredde» som analytiske verktøy. Begrepene presenterer jeg i teoridelen, og drøfter senere disse rundt mine funn.

1.2 Bakgrunn for valg av tema og relevans

Progresjon i straffegjennomføringen innebærer at soningsvilkårene gradvis blir mindre restriktive, og at domfelte får mer frihet underveis. Grunnen til dette er at domfelte skal klare å tilpasse seg samfunnet etter løslatelse (Meld. St. 12 (2014–2015), s. 33). For domfelte med

lang dom vil en naturlig progresjon være at man starter sin straffegjennomføring i et høysikkerhetsfengsel, så forflyttes man til et lavsikkerhetsfengsel, og deretter (for noen) til en overgangsbolig. Det står om progresjon i straffegjennomføringsloven, i retningslinjene og forarbeidene til loven, og det er sentralt i Stortingsmelding nr. 37. Overføring til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå er betydningsfullt for å skape en gradvis tilbakeføring fra fengsel til frihet (Kriminalomsorgen, u.å a). Grunnen til at soningsprogresjon er aktuelt for oppgaven er at det viser seg at i hvilken type fengsel man gjennomfører straff kan ha betydning for den psykiske helsen. Man kan også gjennomføre straff utenfor fengsel, men jeg velger å ikke fokusere på det.

I løpet av 2019 og 2020 ble sju åpne avdelinger i Norge nedlagt, noe som utgjorde 262 (kun 2019) fengselsplasser med lavere sikkerhetsnivå (Kriminalomsorgen, 2020, s. 47). Dette begrunnes med at en høyere andel korte dommer sones utenfor fengsel (Kriminalomsorgen, 2020, s. 3). To nye høysikkerhetsfengsler med totalt 300 plasser åpnet i Agder i 2020, og et kvinnefengsel i 2019 med 20 åpne og 10 lukkede plasser (Kriminalomsorgen, 2020, s. 53). At det de siste årene har blitt nedlagt flere åpne avdelinger gjør studien tidsaktuell. I den forbindelse var jeg nysgjerrig på hvilke erfaringer de domfelte hadde fra sin straffegjennomføring i fengsler med både høyt og lavt sikkerhetsnivå. Jeg ønsket å høre erfaringer de hadde fra ulike soningssteder, og hvordan de opplevde det knyttet til psykiske belastninger.

1.3 Problemstilling og hensikt

Min problemstilling er:

Hvilke erfaringer har tidligere domfelte av fengselsopplevelsen knyttet til psykiske belastninger?

Tidligere domfeltes fengselsopplevelser er et bredt tema. Derfor deler jeg dette opp i forskningsspørsmål for lettere å besvare problemstillingen. Første og andre spørsmål tar opp erfaringer henholdsvis fra fengsel med høyt og lavt sikkerhetsnivå/overgangsbolig, i tredje spørsmål diskuterer jeg disse, mens jeg i siste spørsmål ser på erfaringer i forhold til tiden etter løslatelse.

1. *Hvilke erfaringer har tidligere domfelte av fengselsopplevelsen knyttet til psykiske belastninger i avdelinger med høyt sikkerhetsnivå?*

2. *Hvilke erfaringer har tidligere domfelte av fengselsopplevelsen knyttet til psykiske belastninger i avdelinger med lavt sikkerhetsnivå?*
3. *Hvilke likheter og forskjeller kan identifiseres knyttet til psykiske belastninger når det gjelder erfaringer av fengselsopplevelser i henholdsvis avdelinger med høyt og lavt sikkerhetsnivå?*
4. *Hvordan kommer disse erfaringene av fengselsopplevelsen knyttet til psykiske belastninger frem når tidligere domfelte beskriver tiden etter løslatelse?*

Hensikten med studien er å få kunnskap om domfeltes erfaringer med ulike soningssteder, og hvordan de erfarer at de har blitt preget av sine fengselsopplevelser. Oppgaven skrives innenfor psykisk helsearbeid, og jeg vil i særlig grad se nærmere på psykiske belastninger under og i tiden etter straffegjennomføringen.

1.4 Begrepsavklaring

I denne oppgaven vil jeg senere presentere begrepene dybde, vekt, tetthet og bredde fordi de kan hjelpe oss å forstå hvordan det oppleves å være fengslet (Crewe, 2009, 2011, 2015).

Dybde beskriver avstanden mellom fengslet og omverdenen, og *vekt* tyngden av de psykiske belastningene. *Tetthet* går på ansvarliggjøringen de kan oppleve, og *breddebegrepet* omhandler hvordan fengselsopplevelsen har innvirkning etter løslatelsen. Da oppgaven handler om fengselsopplevelser, blir det sentralt å ta med teori om straffen og dens formål, og om hvordan norske fengsler er oppbygd. Deretter presenterer jeg progresjon og normalitetsprinsippet som er viktige prinsipper i norsk straffegjennomføringspolitikk, videre om psykisk helse og til slutt relevant forskning innenfor feltet. Jeg har valgt å bruke «tidligere domfelte» om informantene. Dette er mennesker som tidligere har gjennomført straff i norske fengsler.

1.4.1 Straffens formål og begrunnelse

Straffegjennomføringsloven (LOV 2001-05-18-21) beskriver hvordan straff i Norge skal gjennomføres. «Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold» (Straffegjennomføringsloven, 2001, §2-1).

Kriminalomsorgens oppdrag er å gjennomføre varetektsfengsling og straffereaksjoner på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, er betryggende for samfunnet og motvirker straffbare handlinger (Straffegjennomføringsloven, 2001, §2-1). Innenfor disse rammene skal domfelte sikres tilfredsstillende forhold, og det skal tilrettelegges for at lovbrytere kan gjøre en egen innsats for å *endre* sitt kriminelle handlingsmønster (Straffegjennomføringsloven, 2001, §2,§3) [Min kursivering]. Kriminalomsorgen skal «fremme domfeltes tilpasning i samfunnet» (Straffegjennomføringsloven, 2001, §3-1 andre punktum).

1.4.2 Ulike soningsformer i norske fengsler

Fengsel med høyt sikkerhetsnivå:

I Norge starter de fleste langtidsdømte sin straffegjennomføring i et høysikkerhetsfengsel. Når det gjenstår mindre enn to år til den domfelte kan søke prøveløslatelse, skal det vurderes om personen kan overføres til et fengsel med lavere sikkerhet (Kriminalomsorgen, 2015, s. 2). Et høysikkerhetsfengsel (lukket fengsel) har et gjerde, gitter eller mur rundt seg, og alle dører er som regel låst. Domfelte er innelåst på celler når de ikke deltar på skole, jobb eller fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjenter (Storvik, 2017, s. 140-141). Noen har toalett på cellene, mens andre må følges dit (Kriminalomsorgen, u.å a). I en fengselsavdeling med *særlig* høyt sikkerhetsnivå, er sikkerhetsnivået høyere enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå, og det er av særskilte sikkerhetsgrunner man flyttes til en slik avdeling. De domfelte skal i utgangspunktet ikke ha fellesskap med andre avdelinger (Storvik, 2017, s. 141). Slike avdelinger er svært sjelden i bruk, og fra 2002-2018 har kun elleve personer sonet på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå (Rua et al., 2019, s. 63).

Fengsel med lavt sikkerhetsnivå:

Et lavsikkerhetsfengsel (åpent fengsel) har som oftest et gjerde rundt fengselsområdet, men færre sikkerhetstiltak enn høysikkerhetsfengsler. Domfelte har ikke lov å forlate området, men kan bevege seg mye mer fritt i området. Her kan man dele rom/boenhet med andre, og man låses ikke inn i cellen selv om bygningene er låst. Man har muligheter til å ringe og noen steder bruke Skype, men dette kan avlyttes. Kontakt med samfunnet skal tilrettelegges gjennom for eksempel permisjoner, frigang, besøk og mindre kontrolltiltak (Kriminalomsorgen, u.å a). Man kan også komme til et åpent fengsel på grunn av rehabiliterende hensyn som for eksempel at man benytter seg av et behandlingstiltak det vil være uheldig å avbryte (Storvik, 2017, s. 152).

Overgangsbolig:

En overgangsbolig er et fengsel med friere rammer enn andre fengsler. På en overgangsbolig fokuseres det på den gradvise tilbakeføringen til samfunnet, med kompetanse som særlig ivaretar behov for sosial trening, bo- og arbeidstrening. Det tas individuelle vurderinger av domfelte, og det jobbes hele tiden med tilbakeføringen til samfunnet. Permisjoner og frigang medvirker som sosial trening, og planleggingen av løslatelse skal være et fokus (Kriminalomsorgen, u.å a). Her er flere dagligdagse gjøremål overlatt til den domfelte selv, og man har mye ansvar for egen livssituasjon. En innsettelse i overgangsbolig skal ikke tillates dersom formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner taler imot det, eller om det er grunn til å anta at domfelte vil unndra seg gjennomføringen (Straffegjennomføringsloven, 2001, §11-4).

1.4.3 Progresjon

I og med at denne oppgaven handler om fengsels erfaringer i Norge, blir progresjon sentralt da det er et viktig prinsipp i norsk kriminalomsorg. I Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) står det:

«Departementet foreslår at domfelte fortsatt som hovedregel skal påbegynne gjennomføringen av straffen i fengsel med høyt sikkerhetsnivå og viderefører også at alle innsatte skal vurderes for «normal utslusing» fra strengere til mindre restriktive og mer ansvarskrevenne fengsler i løpet av gjennomføringstiden» (Ot.prp. nr. 5 (2000-2001), s. 3).

En progresjonsrettet straffegjennomføring gir en gradvis utslusing som bidrar til en mer normalisert hverdag (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 130). Progresjon i straffegjennomføringen innebærer altså at soningsvilkårene blir gradvis friere og at den domfelte gis mer frihet jo nærmere løslatelsestidspunktet han/hun kommer. Dette fordi domfelte lettere skal kunne tilpasses hverdagen etter straffegjennomføringen (Meld. St. 12 (2014–2015), s. 33). «Videre må man ha et bredt spekter av gjennomføringsalternativer som gjør det mulig å normalisere tilværelsen for straffedømte, gjennom utslusing og progresjon frem mot løslatelse, når dette er sikkerhetsmessig forsvarlig» (Ot.prp. nr. 5 (2000-2001), s. 64). I et godt tilbakeføringsarbeid må det åpnes opp for progresjon i straffegjennomføringen, da det vil gi en bedre rehabilitering (Tilbakeføringsteamet i Kriminalomsorgen region vest, 2015, s. 13).

Kriminalomsorgen har ansvaret for løslatelsesprosessen. Tilbakeføringsgarantien vektlegger at løslatte har samme rettigheter som andre til helsetjenester og andre tjenester.

Kriminalomsorgen skal tilrettelegge for samarbeid med andre etater (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 174). En hovedutfordring er at de har ansvaret for tilbakeføringen, men ikke oppfølgingen. Når straffen er gjennomført, har ikke kriminalomsorgen lenger ansvaret, og det oppstår en glippsonne mellom ansvar for oppfølging av planer etter straffegjennomføringen (Falck, 2015, s. 9). Mange domfelte har på grunn av frihetsberøvelsen begrenset tilgang til mange tjenester. Tjenestene må være treffsikre og målrettede, sånn at de kan bidra til å redusere levekårsproblemer og forbedre tilbakeføring (Departementene, 2017, s. 15).

1.4.4 Normalitetsprinsippet

I Stortingsmelding nr. 37 står det at normalitetsprinsippet er en grunnleggende del av verdigrunnlaget til kriminalomsorgen. Det er også gjentatt i Stortingsmelding nr. 12 som er den nyeste stortingsmeldingen om kriminalomsorgen (Meld. St. 12 (2014–2015), s. 32). Normalitetsprinsippet innebærer at domfelte har samme rettigheter som frie borgere (med unntak av bevegelsesfriheten). Det betyr at så langt som mulig, skal tilværelsen i fengslet være lik samfunnet ellers. Det «innebærer å organisere for en fengselshverdag som i størst mulig grad gjenspeiler samfunnet ute» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 22). Eksempler kan være frigang, å lage mat, å bo på et rom/leilighet, og ulike permisjoner til aktiviteter som er med og normaliserer hverdagslivet. Normalitetsprinsippet er omdiskutert av blant annet Marianne Vollan og Yngve Hammerlin. Noe av diskusjonen går på i hvilken grad et fengsel kan være «normale» omstendigheter med begrensninger i forhold til prinsippet (Hammerlin, 2015b; Vollan, 2016).

1.4.5 Psykisk helse

I problemstillingen fokuserer jeg på de psykiske belastningene ved straffegjennomføring. I forhold til den øvrige befolkning er det overhyppighet av psykiske lidelser hos domfelte (Kriminalomsorgen, 2020, s. 23). I Victoria Cramers undersøkelse av domfelte var det bare 8% som ikke hadde symptomer på psykisk lidelse (Cramer, 2014, s. 5). Det blir derfor aktuelt å ta med noe om psykisk helse. WHO sin definisjon på psykisk helse er «en tilstand av fullstendig fysisk, mentalt og sosialt velvære, og ikke bare fravær av sykdom og lyter» (WHO, 1946, sitert i Lauveng 2020, s. 56). Denne er kritisert av flere, blant annet fordi den hovedsakelig ser på individet og ikke samfunnet (Lauveng, 2020, s. 56). Arnhild Lauveng mener Machteld Huber sin definisjon er mer treffende: «Health is the ability to adapt and to self manage» (Lauveng, 2020, s. 56). Hun vektlegger helse i relasjon til personers omgivelser. Samfunnets evne til tilpasning problematiseres i liten grad, men man ser på individets evne til

å forme seg etter omgivelsene, utfordringer og liknende (Huber et al., 2011). Alle mennesker har en psykisk helse. Denne henger sammen med livssituasjon, og kan ikke kun forklares utfra den enkelte person (Rosenqvist, 2019, s. 206).

Recovery-begrepet er aktuelt innenfor psykisk helse. Ordet betyr «gjenoppretting», «bedring» eller at noe blir funnet igjen, og minner om ordet rehabilitering som betyr «å gjøre dugelig igjen» (Lauveng, 2020, s. 190). Det skilles her mellom klinisk og personlig recovery. Jeg velger å utdype om formen av personlig recovery, som er mest aktuelt i forhold til fengsel. Her er det hvordan personen selv opplever situasjonen som er det viktige. Bedringen er en prosess, og man er mindre opptatt av resultatet. Det viktigste er å finne en måte å leve på som man trives med. Personlig recovery handler om opplevelse av mestring og utvikling i livet, og om gode relasjoner til andre mennesker (Lauveng, 2020, s. 190-193). Recovery-modellen har blitt kritisert blant annet fordi den fremstår som en reformasjon kun av en selv, og ikke av materielle og sosiale omgivelser (Topor et al., 2020). Ofte henger psykiske lidelser sammen med blant annet fattigdom, sosial ulikhet, stigma med mer (Lauveng, 2020, s. 196). I denne oppgaven vil jeg knytte psykiske belastninger til begrepene dybde, vekt, tetthet og bredde.

1.5 Relevant tidligere forskning

Jeg velger her å fokusere på domfeltes psykiske belastninger/helse innenfor en fengselskontekst, da psykiske belastninger/helse er et svært vidt felt. I forhold til min problemstilling er det også mest relevant. Søkestrategi og søkeord presenteres i kapittel 3.2. Jeg deler delkapitlet inn i to deler, selv om faktorene av betydning for fengselsopplevelsen kan henge sammen med den psykiske helsen.

1.5.1 Psykisk helse i en fengselskontekst

For å starte bredt har jeg i The Lancet Public Health funnet at det er gjennomført en kunnskapsoversikt hos unge voksne (under 20 år) i fengsel (Borschmann et al., 2020, s. 114). Mye av dette vil være relevant for oppgaven min, selv om utvalget i min studie ikke kun omhandler denne aldersgruppen. En del av denne handler om psykisk helse i en fengselskontekst. Kunnskapsoversikten baseres på 245 artikler fra 1980 til 2018. De fant blant annet ut at den mentale helsen til unge voksne i fengsel var betraktelig dårligere enn hos andre utenfor fengsel. For unge voksne som hadde dårlig mental helse i fengsel, økte også faren for gjentatt kriminalitet (Borschmann et al., 2020).

I 2016 ble det presentert en kunnskapsoversikt som omhandlet psykisk helse blant domfelte i perioden 2003-2015 (hele verden). Fazel med flere fant blant annet at psykisk sykdom er overrepresentert i fengsler, og at en av syv lider av alvorlig psykisk sykdom som depresjon eller psykoser (Fazel et al., 2016, s. 878).

Den engelske kriminologen Ben Crewes etnografiske studie *The Prisoner Society* er fra innsiden av et fengsel i England. Deler av studien er observasjoner og intervjuer, og man får et innblikk i livet på innsiden av fengslet. Han har også foretatt andre studier innenfor fengsel, og skriver blant annet om hvordan maktutøvelsen har gått fra å være fysisk til psykisk. Den psykiske maktutøvelsen er mer effektiv, men ikke mer human enn den fysiske (Crewes, 2009). Det er Crewes sine begrep jeg benytter som analytisk verktøy i oppgaven.

Norge anses som et av de beste land å sone i (Pratt, 2008), samtidig ser vi at mange opplever smerter ved straffegjennomføring. Det har blitt utført en hel del forskning rundt temaet: Blant annet i forhold til kvinner (Crewes et al., 2017), fedre i fengsel (Ugelvik, 2014), andre frustrasjoner (Hancock & Jewkes, 2011) og psykiske konsekvenser i fengsel (Schnittker, 2014).

Yngve Hammerlin er en av dem som har forsket på smerter ved en straffegjennomføring, og han har utarbeidet «fangenes tapsliste» som er en oppsummering av negativ kritikk av fengselsoppholdet av egne og andres studier i en periode på tretti år (Hammerlin, 2008, 2012; Hammerlin & Schjelderup, 1994). Thomas Mathiesen stiller seg kritisk til fengselssystemet, og mener at fengsel ikke er en form for rehabilitering, men derimot gjør skade (Mathiesen, 2007). Terje E. Fredwall har sett på fengselsbetjentrollen, og fant også at domfelte er sårbare overfor flere forhold i en straffegjennomføring (Fredwall, 2015).

«Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler» av Victoria Cramer er en rapport som viser at 92% av de 857 personene som deltok i studien hadde tegn på psykiske lidelser eller personlighetsforstyrrelse. Dette er betydelig høyere enn befolkningen ellers i Norge. Undersøkelsesperioden var fra 2011-2013 (Cramer, 2014, s. 5). Anne Bukten med flere foretok i 2013-2014 en studie ved bruk av spørreskjemaer med 1499 deltakere. De konkluderte med at domfelte i betydelig grad hadde opplevd oppvekst-, helse-, og

rusproblemer, og at de hadde behov for tiltak innenfor somatisk, psykisk helse og rusbehandling (Bukten et al., 2016, s. 2-3).

1.5.2 Faktorer av betydning for fengselsopplevelsen

I mine søk finner jeg mest forskning fra høysikkerhetsfengsel, men blant annet Victor Shammas har foretatt en studie i et lavsikkerhetsfengsel i Norge. Han brukte feltarbeid som metode og intervjuet domfelte. Noen av hans funn viste at det kan være tungt å sone, selv på en åpen avdeling med gode soningsforhold (Shammas, 2014). I forhold til fengsel på ulike sikkerhetsnivå samlet Berit Johnsen og Per K. Granheim i 2007 data fra 32 lukkede fengsler i Norge med 1132 deltakere. Domfelte var mer fornøyd i små (mindre enn 50 personer) fengsler enn i store, og det var oftere bedre relasjoner mellom domfelte og fengselsansatte i de små fengslene. De så også at å bli møtt med respekt og omsorg var viktigere enn fysiske soningsforhold (Johnsen & Granheim, 2012, s. 207). Ingrid R. Lundeberg, Kristian Mjåland og Johan F. Rye fant i sin studie i et lite fengsel at domfelte var fornøyd med soningsforholdene, og opplevde at de var bedre rustet til hverdagen etter løslatelse. Faktorer som bidro til det var blant annet gode besøksforhold, aktivitets- og arbeidstilbud, importerte tjenester i fengslet og god oppfølging fra fengselsansatte (Lundeberg et al., 2018, s. 233).

Kristian Mjåland gjennomførte en studie av domfelte og ansatte ved en rusmestringsenhet, blant annet om rehabilitering og rusbruk. Et tema var dobbeltrollen fengselsansatte har. Hans funn var at noen domfelte reagerte på ansattes dobbeltroller. Man ble oppfordret til å betro seg til fengselsansatte, samtidig utførte samme person cellevisitasjon på jakt etter rusmidler, eller at de tok urinprøve av dem. Fengselsansattes dobbeltrolle gjorde det vanskelig for mange domfelte å være ærlige under russamtalene. Betjentrollen med økt ansvar for rehabiliteringsarbeid generelt ble positivt mottatt av de domfelte, men gav også usikkerhet (Mjåland, 2014). Janne H. I. Helgesen foretok en kvalitativ studie med tanke på rehabilitering – selvrehabilitering og medvirkning i rusmestringsenheter. De domfelte opplevde varierende grad av medvirkning, men noen opplevde autonomi ved at de fikk bidra i egen rehabiliteringsprosess (Helgesen, 2020).

I forhold til levekår har Statistisk sentralbyrå gjennomført studien «Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning». Studien undersøkte ulike former for levekår blant domfelte, og så på tema som oppvekst, boforhold, økonomi, nettverk, forhold til rusmidler med mer. Studien

viste at svært mange av de domfelte hadde levekårsproblemer både før, under og etter straffegjennomføringen, noe som igjen gav dårlig utgangspunkt for en god tilbakeføring (Revold, 2015). Christine Friestad og Inger L. S. Hansen har foretatt en levekårsundersøkelse i forhold til psykisk helse og mestring, som fant at flere domfelte har hatt en vanskelig oppvekst, har dårlig psykisk og fysisk helse, lav utdanning, manglende arbeidserfaring og lav økonomi med mer (Friestad & Hansen, 2004). En annen studie foretatt av Valentina C. Iversen, David L. Sam og Anne-S. Helvik konkluderte med at opplevelse av psykisk stress, tid i fengsel, utdanningsnivå og alder var faktorer som påvirket helsen (Iversen et al., 2014).

Ellen Andvig med flere foretok en kvalitativ studie i Norge, og så på ulike faktorer med tanke på tilbakeføring. Studien fant at domfelte i ulik grad var klar for tilbakeføringen til samfunnet. Det at de ble behandlet med respekt av fengselsansatte, at de utviklet håp for fremtiden og at de fikk handlefrihet gjorde prosessen med å forberede seg til løslatelse bedre. Hemmende faktorer var emosjonell sårbarhet, lite forberedelse til arbeidslivet og løslatelsen. Studien vektlegger betydningen av lavsikkerhetsfengsler (Andvig et al., 2020). Evelyn Dyb og Katja Johannesen har skrevet «Tilbakeføring av straffedømte», som er en rapport over litteratur som tar for seg 19 studier (tiltak, undersøkelser og prosjekt) i forbindelse med løslatelse gjort i Norden med ulike resultater. Rapporten viser blant annet at de ser at god tilbakeføring krever ressurser og godt samarbeid, og at flere av tiltakene/prosjektene fungerer i svært varierende grad (Dyb & Johannesen, 2011).

Bortsett fra noen få studentarbeider har jeg funnet lite forskning (Bergland, 2017; Nilsen, 2015; Skomakerstuen, 2016) som omhandler straffegjennomføring i overgangsbolig, og regner med det er fordi det er relativt ny soningsform i Norge. William Dugdale har foretatt en studie i to norske overgangsboliger. Den stilte spørsmål ved at norske soningsforhold er anerkjent som gode, men likevel har 92% domfelte symptomer på psykisk lidelse. Han vektla betydningen av en samarbeidspraksis i forhold til ulike tjenester utenfor fengslet (Dugdale, 2020).

2. Teoretiske perspektiver - dybde, vekt, tetthet og bredde

John Pratts begrep «skandinavisk eksepsjonalisme» («scandinavian exceptionalism») innebærer at de nordiske landene skiller seg fra resten av verden ved en mer human straffegjennomføring og straffepolitikk, også ved bruk av kortere straffer. Med andre ord kan det å gjennomføre straff i Norden, anses som lettere enn andre steder i verden. Selv om ikke belastningene ved straffegjennomføringen forsvinner, mener Pratt nordiske fengsler bedre tilrettelegger for rehabilitering samt har humane fengselsforhold som bidrar til at det oppleves lettere å gjennomføre straff i skandinaviske fengsler enn i andre land (Pratt, 2008, s. 124). Begrepet er likevel omdiskutert, og forskning viser at det for mange er tungt å gjennomføre straff også i Norden (Lundeberg et al., 2018; Neumann, 2012; Shamma, 2014; Ugelvik & Dullum, 2011). I denne oppgaven er ikke den skandinaviske eksepsjonalismen et hovedtema, men aktuelt fordi empirien er basert på erfaringer fra norske høy- og lavsikkerhetsfengsler.

Crewe skriver at domfelte opplevde straffegjennomføringen som et iboende onde, men at det i nyere tid er flere former for smerter ved straffegjennomføring (Crewe, 2011, s. 524). Han bruker metaforene dybde, vekt, tetthet og bredde i forhold til disse, og jeg skal i denne oppgaven bruke dem som analytiske begreper. Begrepene omhandler smertefulle og negative sider ved å være fratatt friheten i fengsel. De er blant annet utviklet i en britisk kontekst, men er aktuelle også i norsk straffegjennomføring.

2.1 Erfaringer knyttet til begrepet «dybde»

Begrepet «dybde» kan defineres som avstanden mellom fengslet og omverdenen.

Definisjonen omfatter soningslengde (tidsavstand til frihet), sikkerhet- og kontrollnivå i fengslet, og domfeltes grad av fysisk frihet og autonomi (Crewe, 2015, s. 54). Det høye sikkerhetsnivået fjerner en fra samfunnet utenfor, og man føres langt vekk fra friheten som kan bidra til en dybdefølelse (Crewe, 2011, s. 521). De fysiske smertene kan forklares med at man er i et høysikkerhetsfengsel med høye murer og gitter, lite besøkstid, lite ringetid og begrenset kontakt med familie. Begrepet kommer fra Downes (Downes 1988, sitert i Crewe, 2009, s.521) der han beskriver graden av hvordan fengslet var nedtrykkende og psykologisk invaderende. Mer spesifikt definerte han dybde i termer som beskriver forholdet til personalet, rettigheter, privilegier og positiv aktivitet med mer - forhold som påvirket livskvaliteten. Dybde refererte da til menneskelighet og overlevelse i fengsel. Begrepet viser til at man er

begravd dypt under overflaten, og er langt fra friheten. Dermed oppfattes straffegjennomføringen som dyp.

2.2 Erfaringer knyttet til begrepet «vekt»

Crewe legger i begrepet «vekt» det psykisk vanskelige som er tyngende ved fengslet. Han fremhever smerten av å oppleve usikkerhet og ubestemmelighet. Domfelte kan oppleve usikkerhet for tiden de er i og for fremtiden. Crewe skriver om individuell, og til tider ulik, behandling fra fengselsansattes side, og hvordan også det kan skape usikkerhet. Tidligere visste man nøyaktig hvor langt man kunne tøyne strikken, mens det i dagens fengsler er mer uklart. Forutsigbarhet er mangelvare, og det fremstår umulig å planlegge fremtiden når man ikke vet når man løslates (Crewe, 2011, s. 513-514).

Videre skriver han om et annet sett smerter som henger sammen med former for psykologiske vurderinger som påvirker domfeltes nåværende liv. Smertene innebærer tap av kontroll og egen identitet. De fengslede vurderes av de fengselsansatte i forhold til permisjoner og utganger. Samtidig tillegges man en rolle, og vurderes etter oppførsel. Systemet har bestemt en vei man ikke henger med på, men som man oppfordres til å følge (Crewe, 2011, s. 515). Noen opplever at man må bli en person med annen identitet enn den man er, og må fjerne egne meninger og holdninger. Crewe nevner et eksempel i forhold til en psykolog. Man oppfordres til å snakke ærlig, samtidig som det man sier kan brukes mot en. Det ligger en risiko ved å åpne seg opp. Fengselsansatte har makten, og noe man sier eller gjør kan noteres og henge ved en for resten av livet. At disse tankene hele tiden henger over en kan være krevende, og utgjør enda et moment som tynger og bidrar til summen av de psykiske belastningene (Crewe, 2011, s. 517-519).

Smerten ved selvstyre/retten til å bestemme selv er neste punkt Crewe omtaler. De fysiske, materielle forholdene nevnes her: tap av autonomi, porter, høye vegger, overvåkning og et strengt regime med mange regler. I dag har den domfelte i større grad autonomi enn tidligere, men det kan oppleves vanskelig. Man må følge regler og krav i fengslet, samtidig er man ansvarlig og forpliktet ovenfor egen oppførsel med tanke på konsekvensene av dårlig oppførsel. Om man i et tilfelle handler feil, kan man rote til egen situasjon. Et eksempel som nevnes er om man en dag ikke er sosial, og dermed blir det at han/hun ikke ønsker kontakt det som henger igjen blant ansatte. I forhold til relasjoner både med ansatte og andre domfelte

vurderes man, og den konstante påvirkningen kan prege en (Crewe, 2011, s. 520). Vekten blir summen av alle disse psykiske belastningene, belastninger som kan veie tungt.

2.3 Erfaringer knyttet til begrepet «tetthet»

Å være aktiv og entusiastisk kan gi fordeler under straffegjennomføringen. Man må være med i prosessen om man vil eller ikke, men valgfriheten blir hele tiden vurdert (Crewe, 2011, s. 522). Autonomi innebærer menneskets mulighet til å handle fritt etter lover man pålegger seg selv (Fredwall, 2015, s. 177). Autonomien man får i et fengsel, vil alltid være begrenset. Domfelte kan føle seg presset til å delta på ulike kurs/programvirksomhet. Man får et valg om å delta, men om man takker nei, blir man kanskje sett på som negativ, og restriksjoner er ikke langt unna. Rehabiliteringen blir en form for prosess hvor man kan kjenne mer på presset enn omsorgen. Om man ikke deltar på kurset, får man for eksempel ikke komme seg ut, som gir tap av goder (Crewe, 2011, s. 522-523). Dette vil påvirke hvordan man opplever straffegjennomføringen.

I moderne tid har straffegjennomføringen ført til andre nye former for byrder og frustrasjoner, og Crewe mener at begrepet «tetthet» kan beskrive dagens fengselsopplevelser. Begrepet omhandler i hvor stor grad makten oppleves som tett og kvelende, eller om den er uforutsigbar (Crewe, 2011, s. 521). Den innebærer en undertrykkende makt, som oppleves som både fast og myk. Metaforen tetthet beskriver hvordan makten kan være tyngende, men på en annen måte lett. Tetthet innebærer en angst generert av usikkerhet om hvordan man skal oppføre seg, og en redsel for å gjøre feil. Frykten sprer seg til både psyke og kropp, og gir lite autonomi. Dette igjen kan bidra til at man søker å være en annen person enn seg selv, og får opplevelsen av å kveles. Makten blir altomfattende, og blir som en usynlig sele på selvet. Begrepet tetthet blir derfor et aspekt av *både* dybde og vekt, da det innebærer de psykiske belastningene og samtidig også byrden av straffegjennomføringen med sikkerhets- og kontrollperspektiv (Crewe, 2011, s. 521-522).

2.4 Erfaringer knyttet til begrepet «bredde»

Man kan se på «breddebegrepet» som virkningen av straffesanksjoner utenfor fengslet, altså tiden etterpå. Her kan for eksempel ansettelsesmuligheter, rett til former for statsstøtte, og de «uoffisielle» ulempene domfelte bærer med seg etter løslatelse ligge. De kan være i form av sosiale fordommer og det at man har en negativ CV (Crewe, 2015, s. 60).

Hvilke sosiale og juridiske holdninger et samfunn har til tidligere domfelte, vil også kunne prege dem og bidra til en fortsatt stigmatisering. En annen form for «bredde» er internalisert og subjektiv. Man opplever frykt for å bli utstøtt fra venner og familie, et offentlig stigma og blir stemplet av lovbruddet sitt. Det gir endring i ens psykologiske og sosiale funksjon, i forbindelse med intersubjektiv tillit, intimitetskapasitet, selvtillit og eksistensiell sikkerhet. Rutinene man bærer med seg fra fengslet er så internalisert at det kan være utfordrende å sette seg inn i et familieliv/forhold. Domfeltes oppfatning av seg selv vil altså forsterkes etter måten han/hun blir møtt på av samfunnet (Crewe, 2015, s. 60).

2.5 Oppsummering

Jeg har i dette kapitlet introdusert Ben Crewes begrepsapparat «dybde», «vekt», «tetthet» og «bredde». *Dybde* viser til avstanden mellom fengslet og omverdenen, og hvordan man er begravd under overflaten. Med *vekt* menes det som er tyngende, herunder ligger uvissheten og relasjonene i fengslet. *Tetthet* innebærer en angst for hvordan man skal oppføre seg og redselen for å opptre feil selv med mer frihet. *Breddebegrepet* omhandler tiden etter løslatelsen, og hvordan det kan prege en. Jeg kommer til å bruke disse fire begrepene til å strukturere analysen og presentasjonen av funn i kapittel 4.

3. Metodiske og etiske perspektiver

Dette kapitlet omhandler både vitenskapsteoretiske, metodiske og forskningsetiske vurderinger. Jeg redegjør først for vitenskapsteoretisk forankring, deretter for gjennomføring av intervjuene og begrunner utvalget. Videre skriver jeg om analysemetode, forskningsetiske hensyn og til slutt om studiens validitet og reliabilitet.

3.1 Vitenskapsteoretisk forankring

Studien vil ha et fenomenologisk hermeneutisk utgangspunkt. Ifølge Kvale og Brinkmann er fenomenologien, i kvalitativ forskning, et begrep som viser interesse for å forstå sosiale fenomener ut fra deltakernes egne perspektiver. Verden beskrives av deltakerne slik den oppfattes, og den virkelige virkeligheten er den menneskene oppfatter (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 45). Maurice Merleau-Ponty skriver at det handler om «å beskrive det gitte så presist og fullstendig som mulig – å beskrive, snarere enn å forklare og analysere» (Merleau-Ponty, 1962, sitert i Kvale og Brinkmann, 2019, s. 45).

Hermeneutikerne er mer opptatt av fortolkning enn av mening (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 33), og består i første omgang av deltakernes egen forståelse av sin samtalevirkelighet som allerede fins i deres selvfortolkninger. Videre fortolkes ordenes betydning hermeneutisk slik de uttrykkes i intervjuet av den som intervjuer (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 347).

3.2 Søkestrategi

For å få en oversikt over litteratur innenfor feltet har jeg søkt i databaser som PsycInfo, Google Scholar, EBSCOhost og i søkemotoren Oria. Søkord som ble brukt var fengsel, fengsling, innsatte, domfelte, straffegjennomføring, psykisk helse, smerter straffegjennomføring, prison, prison officer, imprisonment, imprison, inmate, prisoner, experience, perception, halfway or transit house/home, mental health, psychological stress. Jeg har trunkert i søket, og søkt både enkeltord og kombinasjoner av dem. Søkordene ble valgt ut fra relevans til problemstillingen, og gjennomgått og vurdert i forhold til aktualitet for min oppgave. Jeg fikk svært mange treff, men valgte ut de som var mest relevante for temaet i oppgaven min, i det vesentligste hentet ut fra en nordisk kontekst. Enkelte kunnskapsoppsummeringer med internasjonal empiri ble tatt med fordi de var aktuelle for oppgavens tema. Jeg fikk også litteraturtips av veileder.

3.3 Forskningsdesign

Et forskningsdesign utgjør strukturen man har for å velge ut materiale, gjennomføre forskningsmetoden og videre analysere det empiriske materialet (Riis, 2005, s. 28). I min studie så jeg for meg tre aktuelle muligheter av forskningsdesign. Disse var en rent kvantitativ metodetilnærming, en kvalitativ metodetilnærming eller en kombinasjon av dem. En kvantitativ studie er en metode som særlig benyttes ved innsamling av tall og enheter. Det brukes strukturerte skjema for å registrere informasjonen, og man er opptatt av å teste teorier og hypoteser (Grønmo, 2020). En kvalitativ studie er derimot opptatt av de intervjuedes hverdagsverden (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 46), og ved å spørre om menneskers opplevelser, erfaringer, forventninger, meninger og tanker styrker man forståelsen av hvorfor man handler som man gjør. Om man ønsker å undersøke effekt, fordeling og omfang bør man ikke benytte en kvalitativ tilnærming (Malterud, 2018, s. 31-33). Kirsti Malterud skriver at hverken kvalitativ eller kvantitativ metode er bedre enn den andre, det viktigste innenfor forskning er at grunnleggende krav som stilles til verktøy skal bidra til å levere vitenskapelig kunnskap (Malterud, 2018, s. 38). En kombinasjon av både kvalitativ og kvantitativ metode hadde mest sannsynlig gitt mer kunnskap om feltet, men for denne oppgaven var det ikke aktuelt på grunn av tids- og ressursmessige rammer. I forhold til mine forskningsspørsmål, vil en kvalitativ metode gi mer kunnskap om temaet enn en kvantitativ metode siden det som interesserer meg er *erfaringene* fra straffegjennomføringen.

I et kvalitativt forskningsintervju søker man kunnskap uttrykt i et normalt språk (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 47). Jeg valgte å bruke semistrukturert intervju hvor jeg utarbeidet en intervjuguide (vedlegg 1). Jeg ville være åpen for deltakernes erfaringer og startet derfor med åpne spørsmål. Intervju er særdeles godt egnet til å gi informasjon om menneskers opplevelse og selvforståelse (Thagaard, 2009, s. 89). Intervjuguiden hadde ferdig utarbeidede spørsmål, men jeg hadde også med hjelpespørsmål. Disse trengte jeg ikke benytte meg av da flesteparten naturlig kom inn på temaene i intervjuguiden.

En mulighet i stedet for individuelle intervjuer var å foreta fokusgruppeintervjuer. I et fokusgruppeintervju intervjues flere deltakere samtidig, og det kan gi rom for en felles samtale med åpenhet fordi alle har kjennskap til temaet. Samtidig kan samspillet bli kaotisk da ingen leder møtet, og gruppesamspillet er noe av det viktige (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 179-180). I min studie valgte jeg bevisst å ha individuelle intervjuer da jeg ønsket å skape rom

for personlige erfaringer den enkelte hadde. I et fokusgruppeintervju hadde alle deltakere fått vite at de andre hadde gjennomført straff, noe jeg ikke ønsket skulle være kriterium for å delta i studien. Grunnen til at jeg valgte et semistrukturert intervju som forskningsdesign, var at det var de domfeltes refleksjoner jeg var opptatt av.

3.4 Utvalg

Jeg foretok intervjuer av menn som hadde hatt et opphold på en overgangsbolig under sin straffegjennomføring. Kvinner utgjør bare en liten del av de domfelte i norske fengsler (Jones, 2019, s. 167). Ifølge Kriminalomsorgen har andelen kvinnelige innsatte ligget på cirka 6 prosent over lengre tid, det vil si at det er flest menn under straffegjennomføring i Norge (Kriminalomsorgen, u.å b). Det hadde også vært få kvinner på begge overgangsboligene hvor jeg rekrutterte informantene. Muligens hadde det blitt andre funn om kvinner hadde deltatt i studien.

Jeg intervjuet domfelte som hadde mer enn 2,5 års dom. Grunnen til at jeg valgte de med noe lengre dom, var at det da var større mulighet for at de hadde startet straffegjennomføring i et høysikkerhetsfengsel, blitt overført til et lavsikkerhetsfengsel og avsluttet straffegjennomføringen i en overgangsbolig. Dette fordi jeg tenkte det var disse som hadde fengsels erfaringen som var aktuell for å besvare min problemstilling, selv om mange med kortere dommer også har erfaringer som kunne vært nyttige for studien. Det var alt fra cirka en uke til litt over et halvt år siden de domfelte hadde flyttet fra overgangsboligen. Informasjon om tidligere dommer/soningshistorikk var ikke nødvendig for studien.

3.5 Rekruttering av domfelte

Jeg la opp til å rekruttere informanter fra to overgangsboliger i Norge. Kriminalomsorgen kontaktet to overgangsboliger jeg kunne rekruttere informanter fra. I forbindelse med overgangsboligene ble domfelte forespurt via leder eller ansatte der. De ble spurt mens de gjennomførte siste del av straffen om jeg kunne kontakte dem når de var løslatt. Jeg var innom begge overgangsboligene slik at de kunne treffe meg om de ønsket mer informasjon om studien.

Mulige svakheter ved at overgangsboligansatte spurte aktuelle deltakere, kunne være at de valgte informanter som de trodde ville snakke positivt om overgangsboligen/kriminalomsorgen, at de valgte noen som var utadvendte og motiverte, eller

at de som ble spurt var personer man trodde kom til å klare seg bra etter løslatelse. For å unngå det vurderte jeg å bruke snøballmetoden for å skaffe informanter, altså at en tidligere domfelt kontaktet en annen tidligere domfelt. En svakhet kunne da vært at deltakerne rekrutterte noen som var ganske like dem selv (Johannessen et al., 2010, s. 109).

Av de som ble intervjuet var det stor variasjon i type og lengde dom, noen var førstegangssonere, mens andre fortalte de hadde flere dommer. I 2018 var 1245 av ubetingede dommer i fengsel mer enn ett år, og 4971 av dommene kortere enn ett år (Kriminalomsorgen, 2018, s. 8). I forhold til domslengde var den korteste dommen på omkring tre år, mens de to lengste var mellom ti og femten år. Alle mennene var norske statsborgere og hadde god språkforståelse, men dette var ikke bevisst for utvelgelsen. Det kan være en fordel om intervjueren har god menneskelig interaksjon (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 195). Jeg tilpasset intervjuene etter tidspunktene de var tilgjengelige, og var opptatt å skape en avslappet stemning samtidig som jeg prøvde å være observant på eget kroppsspråk.

Jeg opplevde at det var stor variasjon i personligheten til deltakerne. Det var ulikhet på utadvendthet, og også på positive og negative opplevelser fra straffegjennomføringen. Lengde på tiden som var gått siden de hadde flyttet fra overgangsboligene, varierte også. På den måten opplevde jeg bredde og variasjon i utvalget. For min egen del så jeg etter hvert at det hadde vært lettere å rekruttere domfelte mens de fremdeles gjennomførte straff på overgangsboligen og foretatt intervjuene der. Samtidig ville man da ikke fått med seg overgangen fra fengsel til frihet, og de ville fremdeles vært i et avhengighetsforhold til kriminalomsorgen.

3.6 Gjennomføring

I et kvalitativt forskningsintervju er man opptatt av å gå i dybden. Jeg foretok fem intervjuer hvor intervjuene varte fra 40-85 minutter. Jeg var i kontakt med seks tidligere domfelte som ville delta i studien. Det endte likevel med en som ikke møtte opp på intervjuet, og jeg oppnådde ikke mer kontakt med han. På grunn av at dette var de som var i målgruppen den aktuelle perioden for intervjuene, konkluderte jeg med at fem intervjuer var nok, da de fleste var svært informative.

Konteksten for intervjuet er av stor betydning (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 114). En passende kontekst for intervjuene var viktig. Gå tur var et alternativ, men det ble dårlig lyd på opptakeren. Jeg vurderte også å ha intervju på cafe. Fordelen var at man er på et offentlig sted i forhold til sikkerhet, samtidig kan det være bakgrunnsstøy og vanskelig å snakke om sensitive temaer med andre i nærheten. Å ha intervjuene på overgangsboligene var en mulighet, men det ønsket jeg ikke da det for noen kunne vært belastende å komme tilbake dit. Samtidig hadde også noen lang reisevei, og de kunne hatt assosiasjoner som hadde preget intervjuene. Fire av intervjuene ble foretatt i hjemmene deres, hvor de selv var i førersetet og kjente seg trygge. Ett av intervjuene foregikk på informantens arbeidsplass. Her kunne det vært ubekvemt i forhold til andre ansatte, men intervjuet ble gjennomført etter stengetid uten andre til stede. Alle avtalene ble gjort i forståelse og dialog med informantene.

3.7 Transkribering og analyse

Det finnes ulike modeller for intervjuanalyser. Kvale og Brinkmann skriver at «formålet med analysen er å avdekke meningen med spørsmålet, å få frem forutantakelser som ligger bak, og dermed den implisitte oppfatningen av kvalitativ forskning» (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 215).

Lydopptakene mine var på totalt cirka 5,5 timer. Opptakene hadde god lyd og var lette å transkribere. En transkripsjon er en muntlig samtale som omdannes til en skriftlig tekst. Forskjellige måter å transkribere på kan gi forskjellige betydninger, for eksempel hvor man setter komma og punktum. Derfor er det allerede i transkriberingen en fortolkningsprosess (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 210-212). En utfordring ved transkribering er at det er store forskjeller mellom muntlig og skriftlig språk. Det kan være halve setninger, mye pauser og «mmm-ing» som kan være vanskelig å skrive ned (Malterud, 2018, s. 78). Dette erfarte jeg, især korte setninger man forstår underveis i intervjuet, men som etterpå kan virke ufullstendige. Jeg transkriberte alle intervjuene bare et par dager etter at de var tatt, slik at jeg hadde det meste friskt i minne. Intervjuene ble gjennomført i løpet av 1,5 måned.

Et muntlig språk kan i noen tilfeller virke usammenhengende og lite intellektuelt om det leses ordrett. Da kan det være nyttig å gjengi teksten mer sammenhengende, slik at det blir mer lettlest og at informantene føler seg respektert (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 213-214). Jeg valgte å transkribere ordrett, med unntak av småord som for eksempel «hm», «eh», «sukk»,

og noterte heller ikke atferd som gråt, latter og så videre. I to tilfeller trakk jeg sammen noen muntlige formuleringer som gjorde teksten mer sammenhengende.

Jeg endte opp med 60 tettskrevne sider, og det var en tidkrevende prosess å transkribere. I det første intervjuet kunne jeg høre at jeg var litt nervøs. I alle intervjuene var det latter, men det virket også som det ble rom for det nære og vanskelige. Jeg opplevde at alle deltakerne var sårbare i intervjuene og delte rikelig erfaringer de hadde.

Jeg brukte Malteruds analysemetode systematisk tekstkondensering STC. STC er en tverrgående analysemetode for fortolkning og sammenfatning av kvalitative data. Metoden er inspirert av Giorgi (Malterud, 2018, s. 97). Formålet med en fenomenologisk analyse er å utvikle kunnskap om deltakernes erfaringer og livsverden innenfor et særskilt felt. Fenomenet jeg ønsket å utvikle kunnskap om, var tidligere domfeltes fengselsopplevelser med særlig tanke på psykisk helse. Analysemetoden inneholder fire trinn:

1. Å få et helhetsinntrykk:

Her blir vi kjent med materialet fra et fugleperspektiv, og tenker på foreløpige temaer som kan være aktuelle (Malterud, 2018, s. 101). Allerede mens jeg transkriberte hadde jeg dette i bakhodet. Jeg opplevde at intervjuguiden min hadde gode spørsmål da jeg fikk fylldige svar som var relevante for problemstillingen. Først leste jeg gjennom alle intervjuene igjen og noterte meg stikkord i marginen. Jeg prøvde å danne meg et helhetsinntrykk, og utformet fire overskrifter ut fra stikkordene jeg hadde som var aktuelle temaer i intervjuene:

høysikkerhetsfengsel, lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig, tiden etterpå og progresjon/viktige tanker.

2. Å identifisere meningsdannende enheter – fra tema til koder:

Her organiserer man det man skal studere nærmere. Man går fra tema til koder og meningsbærende enheter, og dette er en mer systematisk organisering av intervjumaterialet (Malterud, 2018, s. 100-102). Her tok jeg bort det av intervjumaterialet jeg så var irrelevant. All tekst ble gjennomgått igjen, og jeg hadde nå 50 sider igjen av det transkriberte materialet etter at jeg hadde rensket ut noe. Videre utformet jeg beskrivelser til kategoriene jeg valgte. Jeg hadde et system med forskjellige farger i Word, og brukte klipp og lim. Jeg lagde nye underkategorier av temaene fra første analysetrinn. *Smerte/lidelse* (i høysikkerhetsfengsel,

lav sikkerhetsfengsel/overgangsbolig), *viktige personer under straffegjennomføringen* (importerte tjenester, fengselsansatte, andre domfelte), *progresjon* (permisjoner, fleksibilitet, normalitetsprinsippet), *tiden etterpå*: (økonomi, støttepersoner, oppfølging, psykiske belastninger).

3. *å abstrahere innholdet i de enkelte meningsdannende enhetene:*

Her identifiserer og koder man de meningsbærende enhetene, man henter ut meninger og legger det som ikke brukes til side. I dette punktet kondenserte jeg meningene i undergruppene, og videre lagde jeg noen kunstige sitater som beskrev og sammenfattet innholdet i undergruppene. Det var her viktig å lage noen sitater som lå nært innholdet i intervjuene. Her må man bestemme hvilke aspekt i kodegruppen data på best mulig måte kan fortelle om (Malterud, 2018, s. 105-106).

4. *å sammenfatte betydningen av dette:*

Her settes det vi har funnet sammen igjen, som nye beskrivelser og begreper. Man må samtidig lete etter innhold som går mot resultatene man har kommet frem til (Malterud, 2018, s. 108-110). Etter mye frem og tilbake i teksten, oppsummerte jeg funnene i hver undergruppe, sånn at det lå mest mulig nær informantens versjon. Jeg har i hele analyseprosessen lest flere ganger gjennom intervjuene og prøvd å se på helheten, men også på enkeltdeler. Dette for å være sikker på at min analyse var virkelighetsnær i forhold til intervjumaterialet. Man bringer seg selv inn i intervjusituasjonen, og både fordommer og forforståelse har betydning for tolkning av det empiriske materialet (Tønnsberg, 2009, s. 272). Om en annen person hadde analysert materialet, hadde det nok blitt en noe annen fortolkning enn min.

3.8 Forforståelse

Gjennom min arbeidserfaring hadde jeg hørt mye om ulike soningssteder fra domfelte og ansatte i ulike type fengsler. Kvale og Brinkmann skriver at det er viktig å ha en underliggende kunnskap om temaet som skal utforskes (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 195). I forhold til intervjuguide og oppfølgingsspørsmål under intervjuet, anså jeg det som en fordel å ha kjennskap til feltet. Men min arbeidserfaring vil også prege meg da jeg har hørt mange historier fra domfelte. Malterud skriver at forforståelsen er ryggsekken vi bærer med oss inn i

prosjektet, og at sekken preger hvordan vi samler, leser og tolker informasjon. Ryggsekken kan være en styrke, mens i andre situasjoner en byrde (Malterud, 2018, s. 44-45).

Som forsker kan man stå i en dobbeltrolle, mellom at man oppfattes som en venn samtidig som man skal ha en profesjonell distanse. Det er verdt å tenke nøye gjennom maktforholdet, der som oftest intervjuer er «sterkeste part» (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 108). Dette tenker jeg er aktuelt innenfor kriminalomsorgen. Likevel opplevde jeg under intervjuene at min rolle som både forsker og ansatt i kriminalomsorgen, ikke hadde innvirkning på intervjumaterialet.

Kvale og Brinkmann skriver at forskerens rolle som person i kvalitativ forskning, er avgjørende for kvaliteten av den vitenskapelige kunnskap og etiske beslutninger som treffes (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 108). I forbindelse med intervjuet, økes forskerens integritet nettopp fordi intervjueren selv er det viktigste redskapet for innhenting av informasjon og kunnskap. Kvalitativ forskning er en interaktiv forskning, hvor man i et samspill kan påvirkes (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 108). Med mitt utgangspunkt vil det bli vanskelig å være helt nøytral, og fortolkning vil nok forekomme ubevisst. Det går ikke an å tolke en virkelighet eller tekst uten et førsteinntrykk av hva man vil møte. En forforståelse skapes gjennom personlige erfaringer, tradisjon, miljø og kultur. Mennesket er et fortolkende vesen som ikke kan møte en tekst uten forutsetninger. Gadamer bruker ordene forforståelse og fordom om hverandre, og hans modell i dialoger er som en hermeneutisk sirkel. Forforståelsen eksponeres for nye horisonter og erfaringer som igjen kan føre til en utvidet forståelse. Dermed kan all forskning forstås som en hermeneutisk prosess (Leer-Salvesen, 2009, s. 199-200).

Etter å ha jobbet noen år i kriminalomsorgen vet jeg at noen opplever det vanskeligere å oppholde seg i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig fordi man der må forholde seg til samfunnet og alt det medfører. Samtidig vil jeg tro at for de fleste vil det ha en positiv effekt og påvirkning i forhold til høysikkerhetsfengsler. Min forforståelse er dermed at det er en psykisk belastning å gjennomføre straff. Pål Repstad skriver «God forskning på mennesker forutsetter nærhet, som gir innsikt og blick for viktige nyanser – men også til tider at forskeren må trekke seg tilbake, både for å få bedre oversikt over det empiriske feltet, og for å knytte sammen empirisk materiale med teori» (Repstad, 2009, s. 310). Om jeg klarer det, vil det kunne hjelpe meg mot min egen subjektivitet.

3.9 Samtykke og oppbevaring av materiale - forskningsetiske hensyn

Studien er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (vedlegg 2), Etisk komite ved Fakultet for helse- og idrettsvitenskap, UiA (vedlegg 3) og Kriminalomsorgen (vedlegg 4). Studien startet ikke før alle godkjenninger var innhentet. Å presisere frivillighet til prosjektdeltakelse og gi informasjon om at deltakerne når som helst kan trekke seg er viktig (Laake et al., 2008, s. 108). Alle deltakere fikk informasjonsskriv og beskjed om at de under hele prosessen kunne trekke seg (vedlegg 5). Samtlige deltakere leverte inn samtykkeskjema i papirform som veileder oppbevarte innelåst (vedlegg 6).

Intervjuene ble tatt opp på digital lydopptaker. Deltakerne ble informert om at de ikke måtte nevne eget eller andres navn under intervjuene. Det var kun jeg som hadde tilgang til navnet på deltaker, og veileder i tillegg til meg som hadde tilgang til lydfilen med intervjuet. I de forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi står det at «Forskeren skal respektere forskningsdeltakernes autonomi, integritet, frihet og medbestemmelse» (Den nasjonale forskningsetiske komitè for samfunnsvitenskap og humaniora, 2016, s. 12). Dette er knyttet til forskerens behandling av personopplysninger. Gjenkjennende materiale som kunne spores til deltaker ble endret eller slettet, som blant annet stedsnavn, arbeidsplasser og fengsel. Datamaskinen jeg brukte hadde bruker- og passordavgrenset tilgang kun jeg hadde passord til. Det er helt nødvendig at intervjuer og opptak slettes etter bruk, og at det i hele perioden oppbevares trygt (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 213). Alle informantene ble informert om at intervjuene slettes når studien er ferdig, noe jeg er lovpålagt etter personopplysningsloven og personvernforordningen (GDPR). At alle var informert om dette tror jeg var med på å bidra til at de kunne fortelle åpent om erfaringer fra sin straffegjennomføring og i forhold til psykisk helse.

3.10 Konsekvens for deltakere

«Forskningen skal verne om personlig integritet, sikre frihet og selvbestemmelse, respektere privatliv og familieliv og beskytte mot skade og urimelige belastninger» (Den nasjonale forskningsetiske komitè for samfunnsvitenskap og humaniora, 2016, s. 12). Det er forskerens ansvar å reflektere over konsekvenser (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 107). Slik jeg ser det hadde ikke studien negative konsekvenser for deltakerne. Domfelte fikk være med og dele sine fengsels erfaringer, og valgte selv å delta. De bestemte selv om de ønsket å ta opp opplevelser som hadde vært vanskelige, og var ferdige med sin straffegjennomføring i

fengsel. Om noen opplevde det utfordrende å snakke om noe som ble brakt frem under intervjuet, fikk de alle mulighet til å kontakte meg gjennom hele prosessen.

Konsekvens for deltakerne henger sammen med hvordan intervjumaterialet presenteres. Man må beskytte deltakernes privatliv, og særlig ved kvalitative intervjuer hvor deltakernes utsagn fra en privat intervjusituasjon kan framkomme i offentlige dokumenter (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 106). Informantene kan ikke gjenkjennes slik de presenteres i studien, og gjenkjennende opplysninger ble fjernet. Konfidensialitet var sentralt.

De forskningsetiske komiteer trekker frem domfelte i fengsel som en gruppe man må vise særlig forskningsetisk ansvar overfor (Cappelen, 2009). De betegnes som en sårbar gruppe, og kan føle seg presset til å delta. Av hensyn til dette ønsker jeg å vise varsomhet overfor deltakerne, og velger derfor å betegne deltakerne som «informant», uten å spesifisere enkeltpersoner mer. Det er høyere andel av mennesker med psykiske lidelser og rusproblemer i fengsel enn ellers i samfunnet (Cramer, 2014, s. 5). Dette var noe jeg måtte ta hensyn til, og jeg ønsket å intervju deltakerne som frivillige forskningsdeltakere.

3.11 Validitet og reliabilitet

Det er relevant å se på studiens validitet og reliabilitet da det skal være integrert i en forskningsprosess. I forhold til *validitet* i kvalitativ forskning, handler det om metoden har undersøkt det den skulle og om studiens gyldighet (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 276). *Intern* validitet handler om samsvar mellom problemstilling og empiriske resultater. *Ekstern* validitet knyttes til overføringsverdi– om studiens resultat kan overføres til andre sammenhenger (Fredwall, 2015, s. 71). Kritikken til kvalitativ forskning kan være antall deltakere i studien. Dette har ikke noe med studiens vitenskapelige kvalitet å gjøre (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 148), i kvalitativ forskning handler det om forståelsen som er gitt for konteksten. Silverman presiserer at selv en studie med lite utvalg kan gi betydelig innsikt (Silverman, 2011, s. 392). Denne studien er empiridrevet, og tilfører ny kunnskap med konstruktive fengsels erfaringer i forhold til psykiske belastninger. Slik kan studien bidra til å nyansere perspektiver rundt straffegjennomføring og psykisk helse.

Reliabilitet handler om forskningens troverdighet og konsistens (Kvale & Brinkmann, 2019, s. 277). Et spørsmål som kan stilles i forhold til dette er om man hadde fått ulike svar hvis

andre hadde foretatt intervjuet. Forskerens kommunikasjonsevne med sin forskning kan påvirke gyldigheten kunnskapen får (Malterud, 2018, s. 196). Det var viktig å ha et kritisk blikk i hele forskningsperioden, og særlig for min del som har jobbet innenfor feltet jeg studerer. Dette blant annet for å ivareta troverdigheten. Jeg har skrevet mer om forforståelse i kapittel 3.8.

4. «Du gjorde det du måtte for å overleve der inne» - presentasjon av funn

I dette kapitlet skal jeg beskrive og fortolke datamaterialet mitt. Ifølge Yngve Hammerlin består norske fengsler av to hovedformer: totalitære, maktkompakte og kontrollintensive høysikkerhetsfengsler, og lavsikkerhetsfengsler som er lite fengselsaktige (Hammerlin, 2015b, s. 129). Jeg vil se nærmere på opplevelser fra disse knyttet til psykiske belastninger, og jeg har - informert av Ben Crewes begrepsapparat - delt inn erfaringene i underkapitlene dybde, vekt, tetthet og bredde.

4.1 Psykiske belastninger knyttet til *dype* fengselserfaringer

Fengselssystemet preges av en sikkerhetsfokusert straffeideologi hvor høysikkerhetsfengsler har en svært streng sikkerhets-, kontroll-, og disiplineringsstrategi. Samtidig har straffegjennomføringen en ideologi hvor rehabilitering og omsorg står sentralt (Hammerlin, 2018, s. 12). Straffen skal virke rehabiliterende, og samtidig avskrekkende. I dette kapitlet vil jeg beskrive erfaringer domfelte hadde med å gjennomføre varetekt og straff i fengsel knyttet til begrepet «dybde». Dybdebegrepet knyttes oftest til høysikkerhetsfengsler.

4.1.1 Fengslets fysiske forhold

Erving Goffman trekker fengsel frem i sin teori om totale institusjoner. Han skriver om trekk ved systemet som påvirker individene ovenfra, og strategier hos individene som gjør dem tilpasningsdyktige nedenfra (Goffman, 1967). «Den totale institusjon kan defineres som et oppholds- og arbeidssted, hvor et større antall likestilte individer sammen fører en innelukket, formelt administrert tilværelse, avskåret fra samfunnet utenfor i en lengre periode» (Goffman, 1967, s. 9). Han mener institusjonen blir gjort til hele den domfeltes verden, og kritiserer de totale institusjonene for at de i for stor grad påvirker de domfeltes liv (Goffman, 1967). Dette gjelder mest høysikkerhetsfengslene, med liten mulighet for kontakt med familie og venner, og der man i høy grad er avskåret fra samfunnet. Hans Jørgen Engbo, i artikkelen «Totalisme, Totalitarisme og Demokrati i Nordiske Fængsler?», spør seg om denne teorien kan benyttes i dag, da den ble skrevet på en tid hvor Goffman analyserte de amerikanske fengslene, mens det i dag er store ulikheter med det nordiske fengselssystemet (Engbo, 2018). Norske fengsler er ikke totale institusjoner, men innehar elementer av totalinstitusjonen i seg og dermed kan Goffmans teori være relevant selv om den er gammel. På spørsmål om hva noe av det vanskeligste var med straffegjennomføringen, fortalte en av mine informanter med over ti års

dom at fraværet av kontakt med pårørende var noe av det verste. Tårene begynte å renne da han tenkte tilbake:

«Ja, det er jo ganske mye da. Nå spør du godt, nå må jeg tenke meg om. Det var et vanskelig spørsmål. Men det er jo klart at man savner jo mye når man sitter inne. Det er jo egentlig mest kontakt med familie og de tingene der som kanskje er.... Det er lite med 20 minutter på telefonen. Det er altfor lite. Så det er kanskje noe med det verste med å sitte inne. Nei, så jeg vil si det har vært det tyngste. Å bli isolert fra familie og venner.»

Her ser vi hvordan fravær av kontakt med venner og familie bidrar til dybdeopplevelse. Andre nevnte tidsaspektet - at nå var det fengselshverdagen med regler og rutiner som ble de faste holdepunktene. Det blir vanskelig å se frem i tid om man får en lang dom, og man begravnes langt under overflaten. Rutinene i fengslet er blant annet til for å ivareta sikkerheten gjennom kontroll av de domfelte, og disse begrunnes med fengslets ansvar som straffeanstalt (Hjellnes, 2006, s. 120). Men hvordan oppleves disse tiltakene der sikkerhet og kontroll er i fokus? Friheten ligger under, men ligger den så dypt nede at det oppleves umulig å se den? Gröning skriver at sikkerhetshensynet med kontrolltiltak og rutiner begrenser domfeltes muligheter til rehabiliteringsarbeid og å realisere egne muligheter (Gröning, 2019, s. 63). Det er de ansatte i fengslet som har makt og kontroll over en, og det kan oppleves vanskelig å se lys i tunnelen.

4.1.2 Den første tiden – dypest

Fengsel er å ikke ha tilgang til kjente og hjemlige omgivelser (Hjellnes, 2006, s. 123). Under en straffegjennomføring blir fengslet hjemmet ditt for en periode. Samtlige informanter hadde sonet i minimum ett år i høysikkerhetsfengsel. Alle som varetektsfengsles skal få tilbud om kontaktbetjent (Kriminalomsorgen, 2015), og straffedømte har både plikt og rett til en kontaktbetjent. Herunder ligger ansvar for informasjon, rettigheter og plikter (Fredwall, 2015, s. 33). Flere av mine informanter nevnte savnet av informasjon. Om kontaktpersonrelasjonen er fraværende, kan det ha stor betydning for den domfelte. I sitatet nedenfor kan det se ut som om noe i systemet har sviktet. Om domfelte skal ta et oppgjør med det de har gjort og komme seg videre i livet, trenger de mennesker å snakke med. Flere av mine informanter erfarte at i høysikkerhetsfengslene (fire forskjellige nevnt) var det lite samtaler og kontakt med ansatte. Man kan spørre seg hvordan det da vil være mulig for den domfelte som står alene i sjokket,

skammen og skylden, å ta et oppgjør helt alene? Vil det ikke være langt vanskeligere om man står alene i utfordringene? Mennesker trenger mennesker, og i forhold til den psykiske helsen er det av stor betydning å snakke med noen (Lauveng, 2020, s. 250).

En av informantene hadde ikke fått noen som helst informasjon da han ble fengslet. Ingen hadde spurt hvordan det gikk da han satt på isolasjon, og han hadde snakket med kontaktpersonen sin to ganger i løpet av året han var der:

Informant: *«I begynnelsen så savna jeg nok en del informasjon. Jeg vet ikke om det ble litt spesielt, for jeg havna først på den avdelingen som var.... Så i begynnelsen så skjønnte jeg nesten ingenting der. Det var lite informasjon å få.»*

Irene: *«Var det ikke noen som snakket ordentlig med deg?»*

Informant: *«Nei, egentlig ikke. Så jeg satt jo først på den isolatavdelinga, så da visste jeg jo egentlig ikke hva som skjedde. Jeg bare satt der.»*

Irene: *«Hvor lenge var du der da?»*

Informant: *«Ei uke cirka.»*

Irene: *«Var det noen som spurte deg hvordan du hadde det da?»*

Informant: *«Nei, men det har nok noe, ting går jo alltid to veier. Jeg var nok ikke alltid så veldig interessert i kontakt selv heller. Så det kan og være en årsak. Ja, generelt informasjon var nok det som var mest mangel der, ja.»*

Flere informanter nevnte den første tiden som vanskeligst, når man ikke visste hvor lang dommen ble og flere opplevde lite informasjon fra fengselsansatte. Uvissheten om hvor lenge man skal sone, og at man ikke har kontroll over hva som skjer, bidrar til at man begravnes langt under overflaten. Dette har blant annet Yngve Hammerlin og Peter Scharff Smith forsket på, som fant at det var høyest risiko for selvmord de to første ukene (varetekt) i høysikkerhetsfengsler (Hammerlin, 2018; Smith, 2006). Jo lenger man har sonet, desto mindre blir risikoen (Rosenqvist, 2019, s. 213). Min studie viser at de domfelte i liten grad hadde noen å snakke med i høysikkerhetsfengsler, og flere opplevde det utfordrende.

Flere studier viser at den første tiden i fengsel er traumatisk (Hammerlin, 2010, s. 22). Kanskje er det nettopp da behovet er størst for å ha noen å snakke med, når man har mistet alt annet? Om man ikke har mulighet til å snakke med noen om det som oppleves vanskelig,

klarer man da se muligheter og endring? Randi Rosenqvist presiserer viktigheten av at fengselsansatte bruker tid med domfelte, viser at man ser ham/henne og snakker med personen slik at de får luften sin fortvilelse med noen (Rosenqvist, 2019, s. 213-214). En informant fortalte at den viktigste personen under straffegjennomføringen var en besøksvenn som besøkte han helt i starten av varetektstiden. Det var til stor hjelp for han fordi det blant annet bidro til å legge en plan for straffegjennomføringen når han selv hadde «*en veldig, veldig tung tid*».

Johs. Andenæs har - med tilslutning fra Høyesterett - definert straff som «et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertreddelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde» (Andenæs, 1976, s. 352). Straffedefinisjonen er omdiskutert av blant annet Fredwall (Fredwall, 2017). I sin bok *Menneske og straff* diskuterer Paul Leer-Salvesen straffens begrunnelse (Leer-Salvesen, 1991). Han argumenterer for at straff skal være gode oppgjør for partene. Dette perspektivet både støtter og utfordrer kriminalomsorgens sterke fokus på endring. I sin studie med tretten drapdsdømte fant han at fengslet har få situasjoner hvor domfelte kan lette på trykket og snakke om egne følelser (Leer-Salvesen, 1991, s. 23).

Etatsnavnet kriminalomsorgen var i bruk fra 1980 som fellesbetegnelse for KIA (kriminalomsorg i anstalt) og KIF (kriminalomsorg i frihet). I 2001 ble navnet Kriminalomsorgen en etat på tre nivåer. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning overtok Fengselsstyret og friomsorgens virksomhet. Omsorg er et verdisterkt ord som krever en praksis hvor omsorgsidealene er sentrale. Hammerlin spør seg om det er slik at *Kriminalomsorgen* er det som er førende for virksomheten? (Hammerlin, 2015b, s. 134) Kanskje er det i den første tiden av straffegjennomføringen at man har et særlig behov for omsorg, nettopp i tiden mine informanter opplevde som tyngst.

«En ting jeg savnet da jeg ble fengslet, var bare en samtale med noen om hvordan skal jeg takle den nye situasjonen? Å lære noen strategier på liksom, hvordan du har tenkt å takle det å plutselig være frihetsberøvet? Man må jo på en måte omstille seg. Og da tror jeg alle har godt av å ha noen å kunne snakke med.»

Straff i den hensikt å påføre onde, er motsetning til godhet, tilgivelse og overbærenhet, og derfor vil man skjule straffens særpreg (Christie, 1982, s. 5). Er det mulig å forene pine og

godhet? Neumann skriver: «ved å la omsorg begrunnes gjennom respekt for den andres menneskeverd, forståelse av eget ansvar og av at relasjonen mellom utøver og mottaker må være tuftet på samarbeid, tror jeg at fengslene kunne bli et litt bedre sted å være» (Neumann, 2020, s. 7).

4.1.3 Betydningen av de små ting

I høysikkerhetsfengsler ligger kontrollen i den fysiske sikkerheten, mens i lavsikkerhetsfengsler er den ytre kontrollen byttet ut med en personlig kontroll, men som likevel oppleves som et angrep på den personlige integritet (Fridhov, 2006, s. 116). I forhold til mine informanter var opplevelsen av «dybde» mest knyttet til høysikkerhetsfengsler, og i liten grad opplevd i lavsikkerhetsfengsler/overgangsboliger. Kontrollen og sikkerheten med tanke på dybden holdt dem distansert fra friheten – langt fra familie. Mange opplevde at de fikk lang dom, og at det var lite informasjon å få. Derfor var det av stor betydning for dem å ha en fremtidsplan/progresjonsplan eller liknende. Jeg forsto det som at uvissheten er det som gjør de små tingene så viktige, små ting i form av konkrete momenter som for eksempel fremtidsplan/progresjonsplan, mål om permisjon, fremstilling, overgangsbolig med mer. Det var flere som understreket betydningen av dette:

Irene: *«På hvilken måte har du klart å holde ut?»*

Informant: *«Det har jo vært å se frem til et mål, som perm, åpen soning, overgangsbolig og så videre. Det har vært viktig.»*

Fire av informantene fortalte om at de hadde fått «falske» lovnader om permisjon, at de ikke hadde fått hjelp når de skulle søke seg til andre fengsler og liknende. Da opplevdes det enda hardere, når man hadde fått et løfte som ikke ble overholdt, eller ikke fikk hjelp når man ønsket det. Fredwall fant i sin studie at fengselsbetjentene vektla betydningen av å overholde løfter man gav domfelte (Fredwall, 2015, s. 317). Her ser man betydningen av de små ting som blir særdeles viktige, og som kan bidra til at opplevelsen av straffegjennomføringen føles mindre dyp.

En informant opplevde også støtte av de ansatte i et høysikkerhetsfengsel:

«Fikk meg en psykisk knekk etter tre måneder - at her skal jeg være i tre år. Da var det en kvinnelig betjent som trøsta og strøk meg på ryggen, selv om det ikke var lov med

fysisk kontakt. Så det er ikke så mye som skal til. Du følte at det var noen som var der for deg da.»

Igjen ser man viktigheten av de små ting - at han ble strøket på ryggen gjorde at han følte nærhet i en håpløs situasjon.

Kontakten med samfunnet er mer begrenset i høysikkerhetsfengsler enn i lavsikkerhetsfengsler/overgangsboliger hvor man jevnlig er i samfunnet selv, og gir dermed mindre dybdefølelse der. Man er ikke lenger så dypt begravd og nærmer seg overflaten. Forhåpentligvis har man mer kontakt med familie/venner, og i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig er det mindre sikkerhets- og kontrolltiltak enn i høysikkerhetsfengsel. Samtidig fant jeg at det er svært viktig at lovnader overholdes både i høysikkerhet- og lavsikkerhetsfengsel, og at det legges en plan for straffegjennomføringen. Dette for å ha små daglige lyspunkt å klamre seg til, når man skal tilbringe flere år i fengsel. Flesteparten av mine informanter opplevde at løslatelse og progresjon var i fokus i lavsikkerhetsfengsler/overgangsbolig, og på den måten bidro til at siste del av straffegjennomføringen ikke opplevdes like dyp i som høysikkerhetsfengsel.

4.1.4 Oppsummerende refleksjon

I forhold til dybdeopplevelse i straffegjennomføringen, opplevde mine informanter det i størst grad i høysikkerhetsfengslene. Herunder ble blant annet fravær av kontakt med familie/venner, at man ikke ante lengden på straffegjennomføringen, samt det at plutselig andre bestemmer over deg trukket frem som vanskelig. Flere av mine informanter hadde også lite kontakt med ansatte i høysikkerhetsfengslene, i tiden de fleste opplevde tyngst. Jeg fant også at det er meningsfullt å ha små mål underveis, blant annet det å ha en fremtidsplan, ha mål om permisjon, overgangsbolig med mer. I forhold til lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig hadde de domfelte liten opplevelse av å være dypt begravd under overflaten der, da man kjente at løslatelsestidspunktet nærmet seg. Dybdeopplevelsen viste seg å ha en konkret innvirkning på den psykiske helsen.

4.2 Psykiske belastninger knyttet til tunge fengselsopplevelser

Som tidligere nevnt er skandinaviske fengsler kjent for å være humane og gode å sone i (Pratt, 2008). Samtlige informanter opplevde at de hadde blitt preget av fengselsoppholdet. Noen

mer enn andre, men alle følte at de var preget, og særlig fra tiden i høysikkerhetsfengsel. En fortalte om straffegjennomføringen:

«Heldigvis er det lenge siden nå da. Så jeg tenkte egentlig det da jeg kom til den åpne avdelingen, at det som er fra lukka, det må jeg bare prøve å legge bak meg, ikke tenke på det. For hadde jeg gått rundt og tenkt på det, så hadde jeg jo hatt mer problemer i dag i alle fall. Det var ikke så gøy. Men du gjorde det du måtte for å overleve der inne, og helt greit. Så jeg har mer gode erfaringer med den åpne avdelingen og overgangsbolig. Lukka var bare et stadium man må komme igjennom egentlig, for å komme videre. Så hører du mange snakker om at norske fengsler er så milde og at det ikke er noe problem å sone i norske fengsler, men de burde prøvd å sitte der et år selv da og se. Måten du blir snakket til, og du blir låst inne.»

Informanten snakket mye om at han ønsket å fortrenge årene fra høysikkerhetsfengslet.

Setningen: «men du gjorde det du måtte for å overleve der inne» er talende for hvordan han hadde det i tiden der.

4.2.1 Tap av identitet

I et fengsel kan man miste identitet og kontroll over livet sitt. Noen blir en annen person enn den man er – enten for å overleve blant domfelte, eller at man blir en ansatte ønsker man skal være. Kontrolltiltakene i fengslet skal være en trygghet for domfelte og skape effektivitet i samfunnet, men oppleves krenkende for de som tiltakene iverksettes for. Respekten for den enkeltes integritet og personlig domene brytes (Hjellnes, 2006, s. 126). Hva gjør det med et menneske å danne seg en annen identitet enn den man har? Roller og selvbilde gir oss identitet, og mister man en rolle, så mister man noe av seg selv (Hjellnes, 2006, s. 124). Man kan tildele seg en rolle selv, samtidig kan man også oppleve at man får tildelt en rolle av andre på bakgrunn av dom, oppførsel og liknende. Hammerlin mener fengselssystemet produserer lidelse og diskvalifiserer den enkelte til livet etter straffegjennomføringen. Han mener begrensningene i frihetsberøvelsen berører domfelte sosialt, fysisk og psykisk. Han viser til «fangenes tapsliste», som er en oppsummering av den negative kritikken av fengselsoppholdet sammenfattet av studier på over tretti år (Hammerlin, 2010, s. 21). Et av punktene på Hammerlins tapsliste er «tap av selvbestemmelse», som igjen kan gi sosial

usikkerhet og utrygghet. En av informantene fortalte om nettopp dette da han måtte slutte på frigangen:

Informant: *"Så når jeg sa på jobb at jeg skulle slutte, og folk begynte å gråte og ga meg klemmer og sånn, det ga mer inntrykk enn å gå ut fengselsdøra egentlig. Så jeg tenkte jeg at, ok, da er jeg kanskje verdt noe da, når det ble så mange reaksjoner. Så det satte mer spor i meg det da, at liksom etter bare noen måneder der inne [på høysikkerhet], så ble jeg en helt annen person da. De kjente meg ikke helt igjen liksom, og man gikk i sånn overlevelsesmodus da, der du må tilpasse deg folka der oppe da, miljøet. Så jeg jobbet mye med det i ettertid da, på den åpne avdelingen og overgangsboligen, jeg brukte veldig mye tid til å finne tilbake til meg selv, til den jeg var før jeg kom inn. Så det var en prosess det også.»*

Irene: *«Gikk du liksom i et slags modus for å klare deg?»*

Informant: *«Ja, du går i et modus, for eneste måten å holde ut på lukka er at du tilpasser deg de du sitter med og de tidene som er der. Og da må du på en måte bare forandre deg selv littegrann.»*

I sitatet kan man se det Hammerlin er kritisk til – at man i en straffegjennomføring får institusjonskompetanse i stedet for livskompetanse (Hammerlin, 2015b, s. 145). En annen som hadde sittet inne i nærmere ti år fortalte om hvordan han flere ganger kjente på smerter i kroppen som legen ikke fant ut hva var. Han konkluderte selv med at det hang sammen med situasjonen han var i: *«Psykisk preget, det tror jeg er uunngåelig. Det har vært mye stress av og til, stress som setter seg i kroppen. Så går man kanskje og har vondt rundt forbi og ikke skjønner helt hvorfor.»*

Opplevelsen av graden av vekt på skuldrene deres varierte, og veide lettere for noen enn andre. Alle informantene mente det var mindre tyngende i lavsikkerhetsfengsler enn høysikkerhetsfengsler. Crewe skriver at det hele tiden er psykologiske vurderinger i et fengsel som innebærer fratakelsen av kontrollen over identitet, og hvordan den totale institusjonen angriper personlige grenser (Crewe, 2011, s. 515). Fengselsrutinene krenker retten til vernet av personopplysninger, blant annet ved alt som lagres i journaler (Hjellnes, 2006, s. 127). I forbindelse med identitet og selvbilde kan det at man vurderes kontinuerlig av andre også bli et moment som veier tungt.

4.2.2 Uvissheten

Å kjenne og planlegge sin egen fremtid er et gode domfelte mister i fengslet (Goffman, 1967, s. 15). At mange hadde vonde opplevelser fra fengslene, var det liten tvil om. Flere presiserte at uvissheten var vanskeligst: «*Uvissheten er det verste.*» Det at man ikke vet hvor lang dom man får, at man ikke vet når man får permisjon, hvilket fengsel man må sone i og så videre. Uvissheten beskriver Crewe som et sentralt punkt under de psykiske belastningene (Crewe, 2011, s. 513). En informant fortalte om dette:

«Jeg føler jo at en av de tingene som har skadet meg mest, det er all den her uvissheten. At kanskje du får prøve, kanskje du får permisjon. Men når du søker, så får du ikke det. Sånn som jeg fikk, det var av allmennhetens hensyn. At allmennheten ble støtt av at jeg fikk permisjon, så da fikk jeg ikke permisjon. Og mens de tre årene jeg var på lukka, når jeg spurte betjentene, så sa de jo at jeg fikk permisjon når jeg hadde sont 1/3, du har oppført deg så bra blablabla. Masse sånn her, det blir jo en slags lovnad du får hele veien da, at du kommer til å få det, ikke noe stress. Så når du søker, så får du avslag. Det var som å få et slag i trynet liksom. Fikk avslag to ganger. Det var over fire år før jeg fikk min første permisjon. Mer enn ett år over tiden.»

Autonomien viskes ut, det er andre som bestemmer over deg. Man aner ikke hva som vil skje, hverken i morgen eller langt frem i tid. Hva gjør det med et menneske? Man kan spørre seg hvor lett det er med endring i livet, om man oppfører seg slik man tenker de fengselsansatte ønsker? Vil det gi en konkret endring om man ikke har en reell motivasjon selv, men kun endrer seg på andres premisser? Den som kjenner seg selv og sine ønsker best, er vel mennesket selv? Dermed kan det være utfordrende når andre skal bestemme hva som er best for deg og ditt liv.

Èn mente at uvissheten påvirket resten av straffegjennomføringen: «*Usikkerheten og uvissheten er med på å ødelegge at innsatte får god progresjon og positiv utvikling av seg selv.*» Mine informanter opplevde at jo nærmere løslatelse og lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig man kom, jo mindre ble uvissheten. Men også der hadde man med seg frykten for å havne tilbake til høysikkerhetsfengslene, forskyve løslatelsesdatoen eller liknende ved dårlig oppførsel. I Stortingsmelding nr. 37 står det at «Det

er alt i alt en stor risiko for at domfelte sitter igjen med erfaringer fra straffegjennomføringen som er utelukkende negative» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 107). Uvissheten viste seg å være et moment med sterk påvirkning i forhold til vektoplevelsen av straffegjennomføringen.

4.2.3 Relasjoner

Lauveng skriver at «trygge personer kan hjelpe» (Lauveng, 2020, s. 250). I et fengsel blir du i stor grad fratatt dine omsorgspersoner. Hvor kan man da få omsorg og støtte? I stor grad vil personene være fengselsansatte eller andre domfelte, derfor blir relasjon viktig i denne sammenhengen. Trygge og gode relasjoner er det viktigste for å anerkjenne personer som et unikt individ (Lauveng, 2020, s. 241). Avstanden mellom fengselsansatte og domfelte er formalisert. Tilhørigheten utenfor er et skille mellom gruppene som angir avstand, og fengselsansatte representerer fengslet da de presenterer fengslets beslutninger (Hjellnes, 2006, s. 121). Selv om det fins et skille mellom fengselsansatte og domfelte, vil det være vesentlig å skape en god relasjon, da flere domfelte har få mennesker rundt seg.

Betydningen av kvaliteten på relasjonen til ansatte påvirker omgivelsene og andre forhold. Dette varierer i forhold til størrelse på fengsel, det er lettere å få et nært forhold i små fengsler (Johnsen & Granheim, 2012, s. 205-206). Flesteparten av informantene mine fortalte om stor forskjell på relasjonen til ansatte i et høysikkerhetsfengsel kontra lavsikkerhetsfengsel. En fortalte om god støtte i høysikkerhetsfengslet, mens resten opplevde at ansatte i høysikkerhetsfengslene var kritiske til dem, i motsetning til lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene hvor de var der for å hjelpe:

«Det ble ikke tatt alvorlig liksom. Veldig skeptiske til alt. Og alt du spurte om eller, de trodde alltid det var noen baktanker bak det. Og det var litt sånn slitsomt liksom. Men det følte jeg forandret seg veldig på overgangsboligen, for der følte jeg det var mer for å hjelpe deg. Og det følte jeg vel var litt motsatt på høyrisiko. Der [på høysikkerhet] føltes det mange ganger som, vet ikke om det er riktig. Men jeg hadde veldig lite kontakt med personalet der. Jeg hadde ingen kontakt med kontaktbetjenten, så ja, det var sånn, der var det ingen kommunikasjon.»

I en fengselshverdag er forholdet mellom domfelte og andre aktører viktig. Fengselsbetjentene, medinnsatte, helsepersonell og presten blir de nærmeste omsorgspersonene domfelte har (Hammerlin, 2015a, s. 27). Når Rosenqvist skriver om

relasjonsarbeid i fengsel, understreker hun betydningen av å vise at man respekterer og er interessert i mennesket man snakker med (Rosenqvist, 2019, s. 222). Om relasjonen er god, vil det også være rom for forskjellige følelser uten at det blir noen form for sanksjoner. En fortalte om det å ha noen å snakke med:

«Det har vært ansatte. Det har vært flest på overgangsboligen jeg har vært på. Der virker det som de er selektert til å jobbe der for å være gode menneskekjennere, gode med å behandle andre mennesker. Det virka sånn på den overgangsboligen jeg var på. Jeg følte absolutt, ja, at jeg hadde folk å snakke med om jeg hadde det vanskelig. Følte jeg kunne snakke om hva som helst, det gjorde jeg. Litt mindre på lukka.»

Han som hadde minimalt med kontakt med fengselsansatte mente det var stor forskjell på hjelp man fikk om man hadde en god relasjon til kontaktbetjenten. *«Alt har jo med personkjem i å gjøre nesten. Altså, kommer du til med folk, så går alt så mye lettere.»* Det samme finner man i fengselsforskning - at har man god relasjon med fengselsansatte, er det lettere å skape betingelser for endring og rom for medvirkning (Lundeberg, 2018, s. 231-232). Gjennom å oppnå en sosial relasjon til en domfelt, kan man motivere til å leve et liv uten kriminalitet (Fredwall, 2015, s. 280), og det er også viktig i forhold til sikkerheten i et fengsel (Fredwall, 2015, s. 360). Muligens handler relasjonsarbeid og omsorg om at også mottakeren er åpen for det? Og hva om kontakt mellom fengselsansatt og domfelt er fraværende? Da viser det seg at man kan oppleve mindre omsorg og færre muligheter for endring.

«Kontaktbetjentrollen utgjør ryggraden i det endrings- og rehabiliteringsarbeidet som gjøres i fengslene» (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, 2004, s. 8). Selv om det i noen tilfeller var lite kontakt mellom domfelt og kontaktbetjent, opplevde de fleste at de hadde noen å snakke med om de hadde det vanskelig. Det var blant annet fengselsansatte, andre domfelte, en besøksvenn eller lærer. En utfordring som ble nevnt i forhold til fengselsansatte, var dobbeltrollen de hadde. Det at man ble oppfordret til å være ærlig, samtidig som det i noen situasjoner kunne straffe seg. Dette viser forskning at flere opplever (Crewe, 2011; Mjåland, 2015). På spørsmål om han hadde noen å snakke med under straffegjennomføringen fortalte en nettopp om det:

Informant: «*Det er litt vanskelig, og det er litt forskjell også. Noen er lettere å prate med enn andre. Også er det jo litt vanskelig at hvis du forteller ting om deg selv, så setter du deg i et søkelys på en måte eller mistenkeliggjør deg selv. At man setter seg selv i et dårlig lys.»*

Irene: «*Har det vært forskjell på åpen/lukka?*»

Informant: «*Nei, det tror jeg ikke var forskjell. Vet ikke helt om det har vært det. Men det er jo litt hvordan man ordlegger seg tror jeg. For eksempel hvis du forteller at du har et rusproblem eller russug, så kan man risikere å bli oppfulgt med en masse urinprøver og ransaking og sånt noe.»*

Kristian Mjåland fant i sin studie av domfelte i rusmestringsenheter, at de ble møtt med oppriktighetskrav gjennom rehabiliteringsprogrammene. De opplevde at oppriktighet og ærlighet kunne føre til sanksjoner, konsekvenser og straff (Mjåland, 2015). Da må domfelte i forhold til dette veie sine ord og handlinger. Her kan vi se hvordan progresjon knyttes til domfeltes evne og vilje. Også Crewe skriver om det (Crewe, 2011). Hadde man en god relasjon til fengselsansatte, fikk man flere «goder» i fengslet (Lundeberg et al., 2018). Hvis den domfelte velger å være ærlig, blir en da møtt med urinprøver og visitasjon av cellen? Det kan tenkes at dette avhenger av om man har en god eller dårlig relasjon til den man snakker med. Igjen ser man betydningen av at fengselsansatte faktisk legger ned en innsats for å skape en trygg relasjon. En kontaktbetjent skal være bindeleddet mellom fengslet og den domfelte (Fredwall, 2015, s. 33), og kontaktbetjenten skal arbeide sammen med den domfelte i en motivasjon- og endringsprosess (Justis- og politidepartementet, 2002, s. 1-2). Om kontakten mellom domfelt og fengselsansatt er fraværende, kan man spørre seg om det er mulig å skape rom for progresjon og rehabilitering.

Individuell behandling skaper mye usikkerhet (Crewe, 2011, s. 513-514). Noen informanter nevnte at det i lavsikkerhetsfengsler/overgangsboliger var mye individuell behandling. Dette kunne skape muligheter, men også frustrasjoner. Mjåland og Lundeberg skriver også om dette (Mjåland & Lundeberg, 2016). En informant fortalte at kameraten fikk ta førerkortet under straffegjennomføringen, men han selv fikk ikke: «*Det blir til at man sitter og lurer på hvorfor, er det noe med meg? Det blir litt forskjellsbehandling.»* Andre nevnte også ulike eksempler i forhold til forskjellsbehandling, men sa samtidig at de skjønnte at ansatte vet ting de ikke vet. Likevel opplevdes slike ting urettferdig:

«Det har jo blitt snakka fryktelig mye. Hvem får det, hvem får det, også får ikke den det. Men så er hele greia, jeg har aldri vært så interessert i det, fordi du vet jo ikke hele historien til hvorfor den får det eller. Så veldig mye føles jo urettferdig.»

Kontrollmekanismene oppleves annerledes i lavsikkerhetsfengsel, og kan knyttes mer til et regelverk, straff og belønninger som henger sammen med domfeltes progresjon og oppførsel. For eksempel kan domfelte få goder mot å følge forskjellige regler. Om reglene brytes, vil godene forsvinne (Fridhov, 2006, s. 116). Her ser vi igjen hvordan handlingene blir noe man bør være bevisst på, og som kan bli tyngende.

Samtlige informanter sa at på overgangsboligene kunne man få ting til, og at de fengselsansatte ville hjelpe. Alle fortalte at de fikk støtte og hjelp om de ønsket det. På samme måten som mennesker kan skades av smerte og vold, kan man også «utsettes» for kjærlighet, godhet og glede som bidrar til at man føler seg verdifull og verdsatt (Lauveng, 2020, s. 248). Med tanke på at mange domfelte har opplevd psykiske belastninger under sin straffegjennomføring og noen også tidligere i livet, kan dette være et viktig aspekt i forhold til den psykiske helsen. Opplevelse av respekt, medmenneskelighet, rettferdighet og tillit er av betydning. Fengselsopplevelsen henger derfor sammen med kombinasjonen av vekt – ved enten fravær eller tilstedeværelse av fengselsansatte (Crewe, 2015, s. 57), og nettopp derfor blir relasjon et viktig moment av vektoplevelsen. Betydningen av den relasjonelle medmenneskeligheten – som det å vise respekt og omsorg, samt bry seg om et annet menneske, er av stor betydning (Johnsen & Granheim, 2012, s. 211). Forholdet til andre domfelte kan også kobles til vektbegrepet. Man kan ikke selv kan bestemme hvem man omgås i et fengsel, samtidig kan en god relasjon til andre gjøre fengselsopplevelsen mindre tyngende.

4.2.4 Oppsummerende refleksjon

Samtlige av mine informanter opplevde at de hadde blitt preget i ulik grad av sin straffegjennomføring. Når det gjelder å sone i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig, var opplevelsene i stor grad annerledes enn i et høysikkerhetsfengsel. Mange hadde vonde erfaringer, særlig fra tiden i høysikkerhetsfengslene. Temaer som ble beskrevet dreide seg om identitet – at man ble en annen person enn den man er. Uvissheten opplevdes svært tyngende,

med lovnader om goder du muligens får eller ikke får. Relasjonen mellom domfelt og fengselsansatt ble vektlagt, at fengselsoppholdet kunne oppleves mindre tyngende om man opplevde god støtte fra fengselsansatte og andre domfelte. Samtidig ble dobbeltrollen fengselsansatte har, nevnt med tanke på omsorg og kontroll. Forskjellsbehandling kunne oppleves tyngende, da andre fikk goder man ikke selv fikk.

4.3 Psykiske belastninger knyttet til *tette* fengselsopplevelser

Tetthet er et begrep som sammenfatter dybde og vekt. Crewe konkluderer med at makten i dag er mykere, og den kan gjøre at den domfelte får en ansvarliggjøring som oppleves utfordrende. Tettheten blir en byrde som overfører større ansvar på den domfelte til å selv regulere sine behov (Crewe, 2015, s. 56). Selv om fengselsforholdene er bedre, gir de samtidig psykiske belastninger. Fengselsopplevelsen har blitt lettere, men tettere (Crewe, 2015, s. 59). Grunnen er at flere reguleringer for domfelte gjør at tyngden av straffegjennomføringen fordeler seg over mange deler av tilværelsen. Behandling, intervensjoner og reformer som sees på som positive, skaper frustrasjoner for de det gjelder. Domfelte får et økende ansvar, men opplever større gransking (Crewe, 2015, s. 59).

4.3.1 Ansvarliggjøring

De siste tiårene har det vært viktig å styrke omsorg- og hjelpetiltakenes relative autonomi, selv om flesteparten av tiltakene ennå er fastlåst av fengselsrammer og straffegjennomføring med kravstrukturer (Hammerlin, 2015b, s. 135). Ansvarliggjøring gjør at den domfelte skal bevisstgjøres og forstå seg selv som et handlingsdyktig menneske. Om man ikke klarer det, og er passiv og tiltaksløs, kan det bidra til skam og mindreverdighetsfølelse. Dermed gir ansvarliggjøringen en «utenforposisjon» de selv har bidratt til å skape (Lundeberg, 2018, s. 138-139). I høysikkerhetsfengsler er makten mer konkret, mens den i lavsikkerhetsfengsler oppfattes mer utydelig. Dette skaper en selvdisiplin (Jacobsen, 2018, s. 65). Johnsen og Granheim fant likevel at det er mindre smertefullt å sone i mindre fengsler enn i store (Johnsen & Granheim, 2012, s. 208).

Det var to informanter som syntes det var litt tungt å sone i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig, og at overgangen dit opplevdes brå:

Informant: «Du er vant med at du skal spise middag da og da, slappe av da og da når man kommer fra lukka, så blir det jo veldig brå overgang når man kommer på

overgangsbolig. Der må man lage maten selv, og gjøre ting selv. Du er vant med at noen kommer og vekker deg, og mindre rutiner. Det kan være litt voldsom overgang når du plutselig har ansvaret for å komme deg av gårde selv og må kjøpe praktiske ting selv også, ikke bare mat, husholdningsartikler.»

Irene: «At man må tenke en del selv?»

Informant: «Ja. For min del er det mye det da som var litt brått.»

I sitatet ser man hvordan friheten gjorde at det opplevdes noe utfordrende da man måtte ordne mer selv. Shammas fant i sin studie at samtidig som man har stor grad av frihet i lavsikkerhetsfengsler, kan det være tyngre å sone der nettopp fordi man ansvarliggjøres mer selv og må forholde seg til samfunnet på andre måter enn i høysikkerhetsfengsler (Shammas, 2014, s. 119-120). Den myke makten oppleves undertrykkende og inngripende, både med tanke på oppførsel og hvilken rolle man har. Hvordan oppleves denne friheten? Frihet til å ta egne valg, eller tvang til å ta valg fengselsansatte ønsker man skal ta? Man har også hele tiden en underliggende frykt for å bli tilbakeført til høysikkerhetsfengsel om man bryter regler. Dette var momenter Shammas viste begrenset mulighetene for friheten som ligger i lavsikkerhetsfengsel. Han konkluderte med at det ikke bare er høysikkerhetsfengslene som produserer pine, men at det oppleves på andre måter i lavsikkerhetsfengsler (Shammas, 2014, s. 119-120). Ansvarliggjøringen kunne oppleves mer tett i lavsikkerhetsfengsler/overgangsboliger hvor man er tettere med både ansatte og domfelte (Crewe, 2015). Likevel velger domfelte lavsikkerhetsfengsler så fort de får mulighet (Fridhov, 2006, s. 116), noe mine informanter også ønsket.

Astrid Bergset Jacobsen fant i sin studie i lavsikkerhetsfengsel at:

«Opplevelsene av de fysiske murene er til stede, selv om de egentlig ikke er der. På samme måte som rutinene og frykten for betjentenes sanksjoner har blitt det, er de fysiske murene blitt internalisert i de innsatte. Selvdisciplineringens mekanismer fungerer uten fengslets fysiske murer. De fysiske murene er gjort om til subjektive og abstrakte murer – men er fortsatt virkelige for de innsatte» (Jacobsen, 2018, s. 63).

Her ser vi at tettheten i lavsikkerhetsfengsel, preger domfelte selv om det er mindre dybde- og vektoplevelse der. Frykten for å bli tilbakeført til høysikkerhetsfengsel om man ikke oppfører seg, nevnes også (Jacobsen, 2018, s. 67). Dette fant jeg også hos mine informanter. En av dem fortalte at han syntes det var for lite innblanding fra fengselsansatte i

lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig, og opplevde det tyngende at man måtte gjøre alt selv: «Du måtte liksom ta initiativet selv da.»

I hvilken grad man opplever smerte i straffegjennomføringen henger sammen med fengselsopplevelsen. Tettheten oppleves annerledes enn dybde og vekt, og vektlegger ansvarliggjøringen som tyngende. Selv om domfeltes autonomi ble utvidet, opplevdes det tett på andre måter (Crewe, 2015, s. 59).

4.3.2 Progresjon og rehabilitering på andres premisser?

Kriminalomsorgen ønsker at en progresjon- og endringsprosess skal finne sted i fengsel (Meld. St. 37 (2007-2008)). I Stortingsmelding nr. 37 påpekes det at kriminalomsorgen i for liten grad tilrettelegger for at domfelte selv skal få medvirke i beslutninger om tiltak som omhandler deres hverdag, og at departementet vil øke innflytelse over egen tilbakeføring. Videre er det en forutsetning at domfelte selv deltar aktivt i planlegging av sin straffegjennomføring og re-integrering til samfunnet (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 110). I forhold til progresjon sa en av informantene mine: «Det viktigste er egentlig å ha klare mål. Og bestemme seg tidlig og legge en plan. Ha klare mål - det tror jeg er alfa og omega.»

Fellesskap, rehabilitering og samfunnsintegrasjon er idealer som i dag fremheves (Gröning, 2019, s. 56). Det forventes at domfelte prøver å motstå kriminalitet, samtidig som det skal tilrettelegges for en straffegjennomføring som er progresjonsrettet (Storvik, 2017, s. 154). Å ha et mål for straffegjennomføringen, mente en av mine informanter at var helt sentralt:

«Ja, man må ha et mål, eller så er det ikke noe poeng med å holde en god progresjon, og holde ro og orden, holdt jeg på å si. Det må være noe du kan tape på en måte. Eller så gir det jo ikke mening at man må oppføre seg greit».

Samtidig som straffen skal være et onde, plikter straffegjennomføringen å være målrettet og rehabiliterende. Er det mulig at disse målene kan forenes, eller bidrar de i stedet til at straffegjennomføringen oppleves mer tett hvis ansvaret for rehabilitering legges over på den domfelte?

Crewe skriver at om man takker nei til et tilbud, blir man kanskje sett på som en som ikke ønsker endring og det blir det som føres inn i journalsystemet (Crewe, 2015, s. 59). Kan man

da bruke begrepet presset rehabilitering om rehabiliteringen i fengsel? Behandling, intervensjoner og reformer gjør kanskje straffegjennomføringen mykere, men gir også frustrasjoner. Fengselsansatte leter etter en oppriktig vilje til endring hos domfelte, mens de derimot leter etter strategier for hvordan de kan beholde både egen og andre domfeltes respekt, samtidig som de vil fremstå motivert til å ta tak i seg selv og sine utfordringer (Mjåland, 2013, s. 35-36). Man må prestere når og slik det passer systemet, og sånn opplevde en av mine informanter det: «*Nei, jeg tror det er viktig å ta litt om gangen. Ikke gjøre for mye på en gang så man blir utbrent eller møter veggen eller hva jeg skal si. Det tror jeg er lurt. Ta litt ting gradvis.*» Om man har en dårlig dag når muligheten er tilgjengelig, kan man miste den. Å jobbe med motivasjon- og endringsarbeid innebærer å lære mer om hvem de domfelte er, vil være og hva som er viktig for dem. På den måten kan domfelte bidra som aktør i eget liv (Walderhaug, 2018, s. 276).

Recovery betyr gjenoppretting og handler om mestring og utvikling i livet (Lauveng, 2020, s. 192). Et fengsel bryter med recovery-tankegangen. Om straffen skal oppleves som et onde, fins det likevel måter man kan oppleve mestring og utvikling på under en straffegjennomføring? Studiens funn var at det var større muligheter til det ved en rehabilitering som informantene i størst grad opplevde ved lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene. Recoverybegrepet handler også om å trives i situasjonen man er i. Er tanken at man skal ha en tung straffegjennomføring som setter spor som henger i et menneske også etter løslatelse? Eller tilrettelegges det for muligheter til utvikling, trivsel og mestring selv i et fengsel?

For å oppnå en god progresjon må straffegjennomføringen ha et planlagt og godt soningsinnhold (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 122). I et høysikkerhetsfengsel vil det være mindre grad av «normalitet» enn i et lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig hvor man har mer frihet og ansvar. I lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene opplevde alle mine informanter at det var fokus på progresjon, men at det ikke var det i høysikkerhetsfengslene. Der måtte de ta initiativet selv. Man måtte også vise seg tilliten verdig for å oppnå goder. Igjen ser man dobbeltheten også her - for å få goder, må man oppføre seg slik det forventes. Selv med flere valgmuligheter, kan det slik oppleves tettere selv med bedre fysiske soningsforhold. Johnsen og Granheim fant likevel at lavsikkerhetsfengslene var et bidrag til domfeltes rehabilitering (Johnsen & Granheim, 2012, s. 211).

Begrepet soningsprogresjon innebærer prinsippet om en gradvis overgang fra fengsel til frihet. I det ligger det at den domfelte gradvis får mer frihet underveis i straffegjennomføringen ved blant annet frigang, permisjoner og overføring til lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. En utfordring kan her være at dårlig fungerende domfelte faller utenfor progresjonssystemet (Gröning, 2019, s. 65). Ansvarliggjøringen med mer ansvar hos den enkelte, kan bidra til at de svakest fungerende ikke oppnår progresjon i straffegjennomføringen. Crewe skriver om tettheten at det ikke bare er domfeltes oppførsel som observeres, men også deres subjektivitet og identitet (Crewe, 2015, s. 58).

Flere nevnte at om de hadde blitt løslatt rett fra høysikkerhetsfengsel, hadde det ikke gått bra: *«Tror jeg hadde vært verre hvis jeg hadde sluppet ut tidligere i soningen. Jeg skjønner ikke de som går rett fra lukka og rett ut i samfunnet. Det klarer jeg ikke forstå. Det er såpass dag og natt-opplevelse.»* Samtlige syntes betydningen av overføringen til fengsel med lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig var av stor betydning for hvordan det gikk når man ble løslatt. En av informantene synes det på mange måter var strengere på overgangsboligen enn i lavsikkerhetsfengslet, og mente det var mindre progresjon der. Alle mente det var betydningsfullt å være på overgangsbolig før man ble løslatt.

Informant: *«Hvis jeg hadde blitt løslatt rett fra lukka, ja jeg mener personlig, at det hadde ikke gått bra. Jeg hadde ikke klart å fungere, jeg hadde gitt opp. Og jeg vet ikke hva det hadde ført til, det kan jeg ikke fundere på, men jeg vil jo anta at jeg ikke hadde lyktes da på en måte. Så jeg tror det at jeg har vært på overgangsbolig gjør at jeg kan lykkes. Jeg hadde ikke trodd det da jeg satt på lukka, men jeg skjønnte det da jeg kom til overgangsbolig og begynte å fungere i verden igjen. Hvor mye tid jeg brukte og kjente på det her med sosial angst, på grunn av, ja masse ulike grunner da.»*

Irene: *«Det å trene på å komme ut litt?»*

Informant: *«Ja. Så det var veldig, veldig viktig. Så takket være overgangsbolig og mange av de som jobbet der og sånt, at de på en måte tilrettela litt.»*

Han som fortalte at han ikke hadde hatt kontakt med fengselsansatte, opplevde også oppholdet på overgangsboligen viktig:

«Jeg tror den tida også hjalp, og hjelper til at du kommer mer normalt inn i det vanlige da. Du vet, du har liksom blitt vant til de der vanlige rytmene da. Så jeg tror at hvis du har jobbet i et år og vært på overgangsbolig, så tror jeg risikoen for å havne utpå med en gang i alle fall, er mye mindre.»

En informant fortalte at han trodde mange som hadde behov for opphold på overgangsbolig falt utenfor, nettopp på grunn av kriteriene. Må man ha det kriminalomsorgen oppfatter som en positiv utvikling under hele straffegjennomføringen for å få muligheten? Og kan man overføres til en overgangsbolig om man ikke har noen progresjon? På den ene siden er lavsikkerhetsfengsler/overgangsboliger steder med mindre kontroll, og det er nødvendig sikkerhetsmessig at det må ha vært en form for progresjon eller positiv utvikling i straffegjennomføringen. På den andre siden kan man spørre seg om hva som skjer med de som faller utenfor, de som ikke har ressurser selv til å få til en overføring til lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. Kanskje er det nettopp disse som har størst behov for hjelp for å få til en rehabilitering med tanke på tilbakeføringen? Igjen blir relasjonen mellom domfelt og fengselsansatt vektlagt, selv om man i større grad ansvarliggjøres selv. Andvig mfl. fant i sin studie at opphold i lavsikkerhetsfengsel var av stor betydning for tilbakeføringen til samfunnet (Andvig et al., 2020).

4.3.3 Oppsummerende refleksjon

Crewe skrev om tettheten og ansvarliggjøringen at den kan oppleves tyngende særlig i lavsikkerhetsfengsler (Crewe, 2015, s. 59). Mine informanter beskrev ikke tiden i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig som veldig tett. De fleste hadde flere gode erfaringer derfra, men to fortalte at det opplevdes litt brått å bli overført til lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. Dette nettopp fordi de der fikk mer ansvar selv, og at det var færre faste rutiner. Med tanke på progresjon og rehabilitering vektla alle mine informanter viktigheten av et opphold i et lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig, da man lettere der har muligheter til å forberede seg praktisk til løslatelse.

4.4 Psykiske belastninger knyttet til erfaringer etter løslatelse - fengselsstraffens bredde

Breddebegrepet kan sees på som virkningen av straffesanksjoner utenfor fengslet (Crewe, 2015, s. 60). Det viste seg for mine informanter at tiden i fengslet hadde innvirkning for tiden etter løslatelse. Stortingsmelding nr. 37 bekrefter det samme; at etter mange års tilværelse i

høysikkerhetsfengsler vil evnen til å klare seg selv ofte være redusert, og institusjonaliseringen kan prege domfelte (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 123). Flere informanter opplevde at de bar preg av straffegjennomføringen, og at det påvirket deres livskvalitet – som igjen henger sammen med den psykiske helsen. I dette delkapitlet skal jeg gå inn på ulike faktorer som kan medvirke til dette.

4.4.1 Offentlig / privat nettverk

Tilbakeføringen til samfunnet skal være i sentrum under en straffegjennomføring, og kriminalomsorgen har ansvaret for den (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 10-11). Å ha mest mulig i orden den dagen man løslates er viktig. Dugdale fant i sin studie av overgangsboliger at det er viktig at ansatte har kunnskap og hjelper til med å få i stand et samarbeid med andre instanser. Noen domfelte opplevde dette utfordrende, fordi de fikk ansvaret for samarbeidet selv. Studien viser også betydningen av å forstå arbeidet med domfeltes mentale helsebehov (Dugdale, 2020, s. 14-15).

Flesteparten av informantene snakket om viktigheten av å ha økonomien i orden når man ble løslatt. Når økonomien var uforutsigbar, ble dette et stressmoment som preget livskvaliteten, og dermed også den psykiske helsen. 40% domfelte har ikke nok penger til å klare seg når de blir løslatt, og mange har gjeld i tillegg (Cramer, 2014, s. 5). Under ser vi hvordan økonomi gjorde livet ekstra vanskelig for en av informantene mine:

«Jeg synes jo at den økonomiske støtten som er rundt de som blir løslatt er altfor dårlig. Spesielt sånne som meg som har sont så lenge, så når du blir løslatt så har du ingenting. Veldig få ting kontra andre som trenger sosialhjelp, så har de ofte noen skjeer og gafler osv. Og da er det sånn at de midlene man får rekker veldig kort. Det er ikke tilrettelagt for de som har sonet så lenge, og mista alt. Så det synes jeg er vanvittig dårlig, at det ikke er en egen startkapital eller liknende. For hvis man vil at man skal lykkes i den overgangen fra fengsel til frihet, så er det en av de tingene som er et kjempeproblem. De første 2-3 månedene burde det vært en ekstra sats. For det er så vanvittig mange ekstrakostnader, bare for å få ting til å rulle og gå. Det har vært kjempeutfordrende.»

I tillegg til økonomi var et godt nettverk rundt seg noe mange anså som viktig. Sosial kontakt gir glede og er sentral for å ha en mening med livet (Revolv, 2015, s. 31). Dette henger

sammen med den psykiske helsen. For en som hadde sonet i mange år, var det som gjorde at han klarte seg gjennom straffegjennomføringen og etterpå, konstruktiv støtte av venner og familie utenfra: «Så jeg tror det som har redda meg gjennom dette oppholdet her, er at jeg alltid har hatt støtte av andre. Det er det viktigste tror jeg.» Han snakket om flere han hadde møtt under straffegjennomføringen som ikke hadde noen rundt seg, og hvor vanskelig det da ville være å klare seg. I forhold til momenter som var av relevans for å klare seg i et liv uten kriminalitet var det økonomi, nettverk og jobb som gikk igjen:

«Det er vanskelig. Men det viktigste er nok å ha orden på ting. Klare tenke litt klart og langsiktig. Litt sånn i det vanlige livet – at du har ting på plass, sted å bo, økonomi sånn at du klarer deg. Også er det selvfølgelig nettverket du går i har mye å si. Og så tror jeg nok også at en har en jobb eller noe fast.»

Mennesker trenger mennesker, og gode relasjoner kan hjelpe og bygge opp igjen det som er ødelagt (Lauveng, 2020, s. 250). Å ha mennesker rundt seg er betydningsfullt, og informantene mine snakket om viktigheten nettopp av det. På ulike måter preget straffegjennomføringen dem:

«Ja, altså, hva skal jeg si for noe. Sånn generelt så vil jeg si at jeg har vært veldig avslappa og rolig, men det jeg kjenner og som kanskje overrasker meg litt, er at jeg blir litt sånn stressa i forhold til det med jobb og de der normale tinga, så merker man at, ja, der er jeg litt mer usikker. Men akkurat på sånn sosialt og vanlige ting, så synes jeg det er ok.»

Som tidligere nevnt opplevde alle at et opphold på lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig var av særdeles stor betydning for hvordan det kom til å gå etter løslatelse. Dette blant annet på grunn av faktorene som ble nevnt som viktige for et liv uten kriminalitet: økonomi, jobb og nettverk. At man hadde tatt tak i noe av dette under straffegjennomføringen ble en viktig del av progresjonen, og gjorde tilværelsen lettere etter løslatelse. Slik kan det bidra til mindre grad av breddeopplevelse.

4.4.2 Psykiske belastninger

Under fengselsoppholdet har man hatt tap av grunnleggende og normale livsvirksomheter i samfunnet (Hammerlin, 2010, s. 21). Når man har hatt et langt fengselsopphold er det naturlig

at det trengs tid for å komme tilbake til samfunnet igjen. Informantene mente de i varierende grad var preget av straffegjennomføringen:

«Jeg trodde liksom jeg, at det var noe av det som kom til å bli det hardeste, det at man plutselig blir sånn alene. Selv om jeg gledet meg littegrann til det, det å være sånn, du har ikke en flokk rundt deg lenger. Men nå når jeg har kommet meg i leiligheten her da, så er det litt sånn at det er tiltak å ta kontakt med andre. For det første må jeg jo ta buss langt eller så må jeg gå et stykke borti gata her for å treffe andre. Også føler jeg sånn at jeg vil ikke være til bry for de heller, de har jo sikkert masse å holde på med i livet sitt de også. Man setter liksom kjepper i hjula for seg selv da. Det er det jo disse tankeprosessene som gjør da.»

Personer med en svekket selvopplevelse kan ha problemer med å knytte seg til andre (Lauveng, 2020, s. 252). Et fengselsopphold skal ikke være mer tyngende enn det som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 9). Selv om det i mine intervju også ble nevnt gode opplevelser fra fengselsoppholdet, hadde flere domfelte vonde erfaringer fra tiden i fengslet. I sitatet ovenfor ser vi tydelig «bredde» hvordan det preget han i møte med andre mennesker. Videre fortalte to av informantene om tiden etterpå at de hadde vært urolige:

«Så det er liksom litt spesielt. Føler at en er mye mer stressa inni kroppen, når du egentlig skulle ha tid til å slappe av. Så det er sikkert litt det da, som har med overgangen ifra soning til frihet skulle jeg til å si. At man må lære seg å stresse litt ned. For det er ingenting som henger over deg, eller noen som passer på deg nå, nå kan du liksom være deg selv littegrann. Det er en overgang det også, men jeg tror det skal gå greit.»

Man ser i det neste sitatet at de psykiske belastningene fra mange års straffegjennomføring hadde en innvirkning på tiden etterpå: *«Jeg har blitt mye mer engstelsesfull. Det føler jeg. Får lettere angst og - sosial angst. Angst for andre ting.»*

Enkelte var mer konkrete i forhold til andre, men man ser i sitatene hvordan fengsels erfaringene hang ved dem fremdeles. Noen fortalte om tiden i fengslet at den også hadde bidratt positivt i forhold til selvutvikling, da man har mye tid til å tenke:

Informant: *«Klart så blir du jo mer bevisst på, kan si før jeg ble tatt og sånn, så så man ikke at man gjorde noe galt. Altså sånn. En er nok litt mer bevisst på hva som er kriminelt og ikke. Jeg har nok det. Og det er klart, en har nok skjønt litt mer hva man har holdt på med, enn en kanskje gjorde. Og ser mye av galskapen. Så jeg tror nok kanskje at på det oppholdet der så har, jeg følte kanskje det var i ferd med å skje før også, men. Jeg har nok blitt en mye mildere person, ja. Ting som, hvordan skal jeg forklare det, ting du ikke brydde deg om før kan du kanskje få vondt av for i dag. Litt sånn.»*

Irene: *«Mer samvittighet liksom?»*

Informant: *«Ja, absolutt, ja. Også tror jeg nok at jeg ser det store bildet på en helt annen måte og hvilken brikke en har vært. Det hadde jeg nok ikke tenkt noe særlig over. Og hvor mange folk en har, uten og egentlig tenkt på, som en har styrt livet til og egentlig uten å tenke så mye over det. Så, ja, jeg har nok blitt mer bevisst på sånne ting. En liten vekker.»*

På den måten kan straffegjennomføringen inneholde positive opplevelser også, da man kanskje klarer å se hendelser fra et annet perspektiv enn tidligere. Selvutviklingen bidrar til en egen progresjon. Andre positive egenskaper som ble nevnt var at de hadde blitt mer tålmodige og hadde bedre forståelse for mennesker som hadde det vanskelig.

4.4.3 Frihet?

Ett av punktene i Hammerlins tapsliste er tap av frihet (Hammerlin, 2010, s. 21). Når man er løslatt er man fri, men mange av informantene mine følte seg likevel ikke frie. Man er vant til at andre bestemmer over en, og man kan undre seg om er mulig å kjenne på en eksistensiell frihet i tiden rett etter løslatelse? Informantene hadde store forventninger til dagen de ble løslatt og tiden etterpå, men så viste tiden seg å bli «vanlige» dager uten de store hendelsene. De kjente ikke på frihetsfølelsen i den grad de hadde trodd. «Frihet er ikke nødvendigvis viktig for det gjør oss lykkelige, men fordi frihet bør være grunnleggende for alle mennesker» (Aakvaag, 2013, s. 17-18). I et fengsel kan man i liten grad oppleve frihet, og særlig i

høysikkerhetsfengslene med stor grad av kontroll og rutiner. Om frihet er grunnleggende for mennesket, kan man da ha et fullverdig liv uten det? Og vil tiden de har vært uten den, også begrense frihetsfølelsen når de er løslatt? Jacobsen skriver at gjengangerne tok med seg soningserfaringene ut i frihet, og at de dermed gjenskapte noen av den totale institusjonens begrensninger (Jacobsen, 2018, s. 60). Det samme sa mine informanter – at erfaringene fra fengslet hadde satt spor. På den måten kan man se bredde ved at frihetsperspektivet ikke ble som forventet.

Informantene hadde ulike tanker om oppfølging etter løslatelse, blant annet angående kontakten med friomsorgen. Et par opplevde at oppfølgingen gjorde at man ikke opplevde å føle seg fri: *«Jeg kjente jo på en lettelse, at nå er jeg kommet dit. Også kjente jeg på at jeg er jo ikke ferdig, for jeg må fortsatt møte friomsorgen i ett år.»* Andre syntes det var nyttig:

«Først tenkte jeg jo det at meldeplikt og Kif [friomsorgen] og alt det der var bare tull eller bare irriterende, at jeg måtte holde på etter at jeg har blitt løslatt. Men etter hvert så ser jeg jo at det er nyttig. Nei, det er greit å få litt oppfølging etter at jeg er løslatt også. Selv om jeg har det meste på stell egentlig, så er det greit å kanskje kunne få litt veiledning, eller et lite dytt i en eller annen retning. Så for min del som har vært rusmisbruker, selv om jeg har vært rusfri veldig lenge, så er det klart at det er nyttig å få litt oppfølging.»

En med over ti års dom fortalte hvor viktig han mente progresjonen under straffegjennomføringen hadde vært; at han startet i høysikkerhetsfengsel, deretter ble overført til et lavsikkerhetsfengsel og til slutt overgangsbolig. Han opplevde at det hadde stor betydning for han at han gradvis fikk det friere underveis. Samtidig følte han ikke på friheten dagen han fikk prøveløslatelsen:

«Så det var liksom ikke den voldsomme overgangen som jeg alltid har gått og sett for meg, sånn, yes, nå er jeg løslatt. Det var liksom bare enda en dag. Og for å være ærlig, akkurat den dagen jeg fikk prøven, så fikk jeg jo den her regningen fra Statens Innkrevingsentral, så det ble egentlig en ganske stor nedtur. Velkommen til virkeligheten. Så jeg føler sånn sett ikke at jeg er fri før den er nedbetalt, så litt ambivalent.»

Han snakket også om hvordan politiet fremdeles fulgte med på han. Dermed ble fengsels erfaringen noe som hang igjen også der. Følelsen av de usynlige murene slipper ikke taket, og forfølger domfelte ut i friheten (Jacobsen, 2018, s. 70). Politiet følger med på en, dokumentasjon er lagret om en i datasystemer, eller man er under oppfølging er faktorer som kan bidra til det. Så selv om man er løslatt og i prinsippet har gjort opp for seg, opplever man likevel ikke å være fri. Dermed kan det være utfordrende med en vellykket tilbakeføring. I Stortingsmelding nr. 37 står det:

«Vårt samfunn bygger på prinsippet om at den domfelte har gjort opp for seg når straffen er gjennomført. Det viser seg likevel i praksis at det å komme tilbake til samfunnet ofte blir vanskelig. Enkelte bedrifter kvier seg for å gi arbeid til tidligere straffedømte, og mange er skeptiske til å ha en domfelt som nabo. Det er derfor viktig at kriminalomsorgen og andre etater bidrar til at de domfelte får nye muligheter til integrering og en sjanse til å begynne på nytt» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 22).

Å få en ny mulighet kan være av stor betydning, samtidig viser det seg at det i noen tilfeller kan være utfordrende å få til.

4.4.4 Oppsummerende refleksjon

Som vi ser i dette kapitlet, hadde mine informanter flere utfordringer når det gjaldt tilbakeføringen til samfunnet. Jeg fant flere av de samme faktorene Crewe nevner i forhold til sitt breddebegrep. Mine informanter mente fengselsoppholdet deres påvirket livskvaliteten etter løslatelse. Økonomi nevnte alle som viktig for at man skulle klare seg. Videre snakket enkelte om å ha en negativ CV som gjorde det vanskelig å få jobb. Noen nevnte egne tankeprosesser, og hvordan man selv stakk kjepper i hjula for seg selv i forhold til nettverksbygging. Alle disse faktorene påvirket hvordan de opplevde friheten, og ingen av informantene opplevde frihet i den grad man forventet. Informantene understreket betydningen av at de hadde mulighet til å ta tak i momentene de opplevde viktige for å klare seg etter løslatelse, allerede mens de var under straffegjennomføring.

5. Konklusjon

Norske fengsler er kjent for å være gode å sone i, med mindre smerter og stigmatisering ved straffegjennomføringen enn i mange andre land (Pratt, 2008, s. 119). Men med slike gode omstendigheter er det ikke dermed sagt at domfelte unngår psykiske belastninger ved straffegjennomføringen (Neumann, 2012, s. 144-145). Det er kun 8% domfelte som ikke har opplevd psykiske utfordringer (Cramer, 2014, s. 5). Samtidig som flere har gode opplevelser gjennom sin straffegjennomføring, ser vi at den kan være belastende. Domfeltes fengsels erfaringer er viktige å løfte frem for offentligheten, da innsiden av et fengsel er noe få har kjennskap til. Denne studien belyser konstruktive erfaringer fra ulike typer fengsler, og selv med få deltakere bidrar erfaringene til å nyansere perspektivene rundt straffegjennomføring og psykiske belastninger. I min problemstilling ønsket jeg å se på fengsels erfaringene domfelte hadde i forhold til det.

Jeg valgte å bruke Crewes begrep om fengselsopplevelser som analytisk verktøy for å kaste lys over materialet mitt. Begrepet *dybde* refererer til avstanden mellom fengslet og samfunnet. *Vekt* gikk på det som var tyngende - herunder uvissheten og relasjonene i fengslet. Straffen var ikke bare rehabilitering, men en utstøtelse av samfunnet, og de psykiske belastningene kunne sees på som vekt som tynget dem ned og de måtte bære på smertene. *Tetthet* anses som et aspekt av både dybde og vekt, og innebærer en angst for hvordan man skal oppføre seg. *Breddebegrepet* omhandler tiden etter løslatelsen, og hvordan psykiske belastninger fra straffegjennomføringen kan prege en fremdeles.

5.1 Oppgavens hovedfunn

I forhold til mitt første forskningsspørsmål angående psykiske belastninger i høysikkerhetsfengsler, fant jeg at flere av informantene hadde opplevelser fra den tiden som var både dype og tunge. Dette gikk blant annet på avstand fra familie/venner, og at de var avskåret fra samfunnet. Noen fikk en lang dom og klarte ikke å se fremover. Flere nevnte også lite omsorg/kontakt fra fengselsansatte i perioder de hadde det vanskelig. Det var et tydelig funn at mange av informantene opplevde psykiske belastninger knyttet til både dybde og vekt under straffegjennomføringen i høysikkerhetsfengslene.

Mitt andre forskningsspørsmål gikk på psykiske belastninger i forhold til lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. Mine informanter opplevde tiden ved lavere

sikkerhetsnivå mindre belastende. Noen fortalte at overgangen hadde vært litt brå, men de fleste opplevde straffegjennomføringen mindre tyngende. Flesteparten følte at fengselsansatte var der for å hjelpe og støtte dem, relasjonene gjorde straffegjennomføringen mindre tyngende. Flere fortalte om viktigheten av å komme seg ut i jobb/tiltak, ta tak i økonomi, starte med fritidsaktiviteter, samt opprette tettere kontakt med venner og familie. De opplevde en reell betydning av opphold i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig for å få mer nærhet til samfunnet. Studiens funn viser at de opplevde tiden ved lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene mindre dyp og tyngende, men beskrivelser av tetthet kom for noen tydeligst frem her.

Tredje forskningsspørsmål omhandlet likheter og forskjeller knyttet til psykiske belastninger i høy- og lavsikkerhetsfengsler/overgangsbolig. Kontakten med fengselsansatte var tema begge steder. Om det var fravær av kontakt mellom domfelt og fengselsansatt kunne det oppleves vanskelig å få ting til. Mange følte fengselsansatte var skeptiske til dem i høysikkerhetsfengslene, mens i lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene var de mer opptatt av å hjelpe. At man i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig opplevde mer tillit, gjorde straffegjennomføringen mindre tyngende. En informant nevnte dobbeltrollen fengselsansatte har, at det kunne straffe seg å være ærlig. Dette opplevde han likt både i høysikkerhetsfengsel og lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. Forskjellsbehandling var et tema som ble nevnt, det kunne føre til frustrasjon da man ikke kjenner andres sak. I forhold til uvissheten mange nevnte som noe av det verste, var den mindre til stede i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. Dermed opplevdes straffegjennomføringen mer tyngende og dypt i høysikkerhetsfengsel, enn i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig. En sa at i lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig må man «*være en del av samfunnet igjen*», og samtlige opplevde stor progresjon ved at de fikk gjennomføre straffen et sted med flere utganger. Alle mente progresjon var et lite sentralt tema i høysikkerhetsfengsel.

I fjerde forskningsspørsmål ønsket jeg å se på tiden etter løslatelse i forhold til psykiske belastninger. Studiens funn er at alle mente fengsels erfaringene hadde satt spor i dem, men i ulik grad. Belastningene fra straffegjennomføringen kunne prege dem i forhold til selvbilde som igjen kunne påvirke nettverksbygging. Tre av informantene opplevde utfordringer i forbindelse med å få seg jobb, da de hadde flere år uten arbeidserfaring. Det var ingen som følte på frihet i den grad de forventet da de var løslatt.

5.2 Avsluttende refleksjon og utblikk

Ut fra min studie ser jeg at det er behov for et fokus på psykiske belastninger i fengsel. Mange opplever tiden utfordrende, og fengsels erfaringene preger en også etter at en er løslatt.

Studiens funn var at en overføring fra høysikkerhetsfengsel til lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig henger sammen med graden av opplevelse av rehabilitering og progresjon. Dette på grunn av flere utganger og klargjøring til tiden etter løslatelse. Progresjonstanken i norsk kriminalomsorg er av betydning, både i forhold til rehabilitering og normalitetsprinsippet. «Ingen skal sone under strengere forhold enn nødvendig – dokumentert risiko for skadevirkninger ved frihetsberøvelse skal reduseres mest mulig. Valg av riktig sikkerhetsnivå er derfor viktig for rehabiliteringsarbeidet» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 8-9). Alle mine informanter understreket betydningen av et opphold i et lavsikkerhetsfengsel/overgangsbolig slik at man nettopp hadde mulig til å ta tak i momentene de syntes var viktige for å klare seg etter løslatelse. I tilfeller der det er sikkerhetsmessig forsvarlig kan det bidra til en mindre belastende fengselsopplevelse, særlig i forhold til lengre dommer.

I 2019-2020 ble syv norske lavsikkerhetsfengsler nedlagt, og to nye høysikkerhetsfengsler med 300 plasser åpnet. Man kan spørre seg etter grunner til at det legges ned flere lavsikkerhetsfengsler når man ser at det for mange har stor betydning i forhold til tilbakeføringen. Også mine informanter fortalte om flest gode opplevelser knyttet til lavsikkerhetsfengslene/overgangsbolig. Som tilbakeføringsgarantien sier, skal straffedømte selv delta aktivt i egen rehabilitering (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 174). Men hvordan kan man rehabiliteres om rammene ikke tilrettelegger for det? Studiens funn var at lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene skapte færre psykiske belastninger og hadde progresjon mer i fokus. I Norge er rett under 70% av fengselsplassene i høysikkerhetsfengsler (Kriminalomsorgen, u.å a). Kunne lavsikkerhetsfengslene vært brukt i større grad ved kortere dommer?

Straffen skal oppleves som et onde for den som straffes. Samtidig jobber man i fengsel for at belastningene skal minimeres og straffegjennomføringen oppleves god. Frihetsberøvelsen gjelder i alle typer fengsler, men i mindre grad i lavsikkerhetsfengslene/overgangsboligene med færre belastninger. Noen opplever ikke sin straffegjennomføring som et særlig onde. Om

straffegjennomføringen blir «for lett», kan det bidra til at man havner i kriminalitet igjen? Ett av straffens formål er jo nettopp at den skal være individualpreventivt avskrekkende. Hvordan kan en straffegjennomføring være minst mulig belastende og fremme tilbakeføring, og er det i det hele tatt mulig at dette forenes? Paradoksalt nok skal tilbakeføringen på den ene siden være i fokus - samtidig som man er med på å bidra til belastninger som fortsetter å prege et menneske etter løslatelse. Hvilket utgangspunkt har man til å gjenreise seg om belastningene har vært store?

Det har de siste årene vært økonomiske kutt og nedskjæringer som gir ressursmangel innenfor kriminalomsorgen. I forhold til rehabilitering i fengsel kan det settes spørsmålsteget ved at programvirksomhet i fengsler de siste årene har blitt nedprioritert. Med et samfunnsøkonomisk perspektiv kan det tenkes at det hadde vært mer lønnsomt om domfelte under selve straffegjennomføringen hadde hatt mulighet til å bli best mulig klargjort til løslatelsestidspunktet. Dette kan på lang sikt være med å bidra til en bedre tilbakeføring til samfunnet.

På bakgrunn av studiens funn med tanke på å lette vekten av vonde fengselsopplevelser, kan man se at kontaktpersonarbeid er noe som kan være av betydning. I små fengsler oppleves mer nærhet mellom fengselsansatte og domfelte, noe som igjen er av betydning både for opplevd støtte, og for å tilrettelegge for rehabilitering. Hammerlin mener straffegjennomføring medvirker til en diskvalifisering (Hammerlin, 2015b, s. 149). Studiens funn er blant annet at fengselsopphold kan gi psykiske belastninger og at fengslet fungerte etter sin intensjon, nettopp at det oppleves som et onde. Det blir til stadighet aktuelt å spørre seg hvordan man kan bidra til en god tilbakeføring, og hvordan gjøre straffegjennomføringen minst mulig belastende? For på hvilken måte kan man bidra til nye muligheter og en ny start, slik Stortingsmelding nr. 37 skriver (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 22)? Selv om norske soningsforhold anses som gode, finner jeg i denne studien at flere forhold preger domfelte etter løslatelse. Dermed kan det anses av betydning hva Hammerlin skriver: «Se mennesket! Og se det sårbare mennesket i fengsel» (Hammerlin, 2015b, s. 145).

Litteraturliste

- Andenæs, J. (1976). *Statsforvaltningen i Norge* (4. utg.). Tanum-Norli.
- Andvig, E., Koffeld-Hamidane, S., Ausland, H. L. & Karlsson, B. (2020). Inmates' perceptions and experiences of how they were prepared for release from a Norwegian open prison. *Nordic journal of criminology*.
<https://doi.org/10.1080/2578983X.2020.1847954>
- Bergland, C. (2017). *De har ikke kuttet meg ut - En kvalitativ studie om innsatte/tidligere innsatte og sosial støtte* [Mastergradsoppgave NTNU]. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2478298/Christinas%20masteroppgave..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Borschmann, R., Janca, E., Willoughby, A. C. M., Snow, K., Stockings, E., Hill, N. T. M., Hocking, J., Love, A., Patton, G. C., Sawyer, S. M., Fazel, S., Puljevic, C., Robinson, J. & Kinner, S. A. (2020). The health of adolescents in detention: A global scoping review. *The lancet public health*, 5(6), e114-126.
[https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanpub/PIIS2468-2667\(19\)30217-8.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanpub/PIIS2468-2667(19)30217-8.pdf)
- Bukten, A., Stavseth, M. R., Skurtveit, S., Kunøe, N., Lobmaier, P., Lund, I. O. & Clausen, T. (2016). *Rusmiddelbruk og helsesituasjon blant innsatte i norske fengsel : resultater fra The Norwegian Offender Mental Health and Addiction Study (NorMA)* (Bd. 2/2016). SERAF.
- Cappelen, A. (2009). *Innsatte*. De forskningsetiske komiteer. Hentet 04.12.2020 fra <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/bestemte-grupper/innsatte/>
- Christie, N. (1982). *Pinens begrensning*. Universitetsforlaget.
- Cramer, V. (2014). *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler* (Prosjektrapport 2014-1). Kompetansesenter for sikkerhets- fengsels- og rettspsykiatri Helseregion Sør-Øst. https://sifer.no/wp-content/uploads/2019/08/Forekomst_av_psykiske_lidelser_hos_domfelte_i_norske_fengsler.pdf
- Crewe, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaption and social life in an English prison*. Oxford University Press.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & society*, 13(5), 509-529.
https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1462474511422172?casa_token=IbFui73OSewAAAAA:dvt4tX2yuWrQnNSmEhuwK-aciRkaNBlyUhCVlj0uEny1gnIVwO2Bcu5TZb9tpKVOBURVeMugAnT

- Crewe, B. (2015). Inside the belly of the penal beast: Understanding the experience of imprisonment. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy.*, 4(1), 50-65. <https://www.crimejusticejournal.com/article/view/745/499>
- Crewe, B., Hulley, S. & Wright, S. (2017). The Gendered Pains of Life Imprisonment. *British journal of criminology*, 57(6), 1359-1378. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw088>
- Den nasjonale forskningsetiske komitè for samfunnsvitenskap og humaniora. (2016, 04.12.2018). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi.* . Den nasjonale forskningsetiske komitè for samfunnsvitenskap og humaniora Hentet 26.11.2020 fra <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>
- Departementene. (2017). *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet: Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017-2021.* Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/3f8ac79225654863ad3f9b0e082bf9f0/g-0440-b-reduisert-tilbakefall-nett.pdf>
- Dugdale, W. (2020). *Interprofessional collaborative practice in the Norwegian prison system: A case study exploration of front-line professionals at two transitional residences reintegrating inmates back into society* [Doktorgradsavhandling Bournemouth University]. <http://eprints.bournemouth.ac.uk>. http://eprints.bournemouth.ac.uk/34432/8/DUGDALE%2C%20William%20John_Ph.D._2020.pdf
- Dyb, E. & Johannesen, K. (2011). *Tilbakeføring av straffedømte* (NIBR-rapport 2011:20). Norsk institutt for by- og regionforskning. https://evalueringsportalen.no/evaluering/tilbakeforing-av-strauffedømte-en-kommentert-bibliografi/2011-20.pdf/@_@inline
- Engbo, H. J. (2018). Totalisme, totalitarisme og demokrati i nordiske fængsler. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, 105(3), 268-287. <https://tidsskrift.dk/NTfK/article/view/120566/168084>
- Eskeland, S. (2006). *Strafferett* (2. utg.). Cappelen Akademisk Forlag.
- Falck, S. (2015). *Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort* (SIRIUS rapport 3/2015). Statens institutt for rusmiddelforskning. <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2015/sirusrap.3.15.pdf>
- Fazel, S., Hayes, A. J., Bartellas, K., Clerici, M. & Trestman, R. (2016). Mental health of prisoners: Prevalence, adverse outcomes, and interventions. *The Lancet. Psychiatry*, 3(9), 871-881. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(16\)30142-0](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(16)30142-0)

- Fredwall, T. E. (2015). *Murer og Moral: En bok om straff, verdier og fengselsbetjenter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Fredwall, T. E. (2017). Straff som pine. *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift*, 40(3-4), 24-37. https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/2491190/Straffsompine_postprint.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Fridhov, I. M. (2006). Fanger og fengsel. I L. Finstad & C. Høigård (Red.), *Straff og rett* (s. 96-117). Pax forlag.
- Friestad, C. & Hansen, I. L. S. (2004). *Levekår blant innsatte* (Fafo-rapport 429). Fafo. https://www.fafo.no/media/com_netsukii/429.pdf
- Goffman, E. (1967). *Anstalt og menneske: Den totale institution socialt set*. Paludan J DK.
- Gröning, L. (2019). Juridiske perspektiv på endringer i fengselspopulasjonen. I K. G. Westrheim & H. M. K. Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i Kriminalomsorgen i Norge* (s. 53-67). Fagbokforlaget.
- Grønmo, S. (2020, 04.06.2020). Kvantitativ metode. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/kvantitativ_metode
- Hammerlin, Y. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007* [Doktorgradsavhandling Univeristetet i Oslo].
- Hammerlin, Y. (2010). Å bryte livet i fengsel. *Suicidologi*, 15(2), 20-29. <https://journals.uio.no/suicidologi/article/view/2027/1887>
- Hammerlin, Y. (2012). En fange er en fange - et fengsel et fengel : Dikotomien i fengebehandling fra 1950-tallet fram til i dag. I (s. 19-62 s.). Scandinavian Academic Press.
- Hammerlin, Y. (2015a). Selvmord i fengsler: Del 2. Om forebygging og forebyggingstiltak. *Suicidologi*, 5(2), 12. <https://journals.uio.no/suicidologi/article/view/1371/1260>
- Hammerlin, Y. (2015b). Et fengsel er et fengsel, men.. *Psyke og Logos*, 36(1), 129-152. <https://tidsskrift.dk/psyke/article/view/22828/19962>
- Hammerlin, Y. (2018). Fengselslivet som en livstruende byrde. *Suicidologi*, 22(3), 10-22. <https://journals.uio.no/suicidologi/article/view/6766/5844>
- Hammerlin, Y. & Schjelderup, G. (1994). *Når livet blir en byrde: Selvmordsforståelser og problemer ved forebygging*. Ad notam Gyldendal.

- Hancock, P. & Jewkes, Y. (2011). Architectures of incarceration: The spatial pains of imprisonment. *Punishment & society*, 13(5), 611-629.
<https://doi.org/10.1177/1462474511422171>
- Helgesen, J. H. I. (2020). *Straff og velferd i fangebehandling av rusmiddelbrukere: En kvalitativ analyse av empowerment og samarbeid i norske rusmestningsenheter* [Doktorgradsavhandling Juridisk Fakultet Universitetet i Oslo,].
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/74574/PhD-Helgesen-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Hjellnes, S. (2006). Totale trekk ved fengsel og fengsling. I E. Larsen (Red.), *Fengslet som endringsarena: bok for fengselsbetjenter* (s. 118-147). Kriminalomsorgens utdanningssenter.
- Huber, M., Knottnerus, J. A., Green, L., Horst, H. v. d., Jadad, A. R., Kromhout, D., Leonard, B., Lorig, K., Loureiro, M. I., Meer, J. W. M. v. d., Schnabel, P., Smith, R., Weel, C. v. & Smid, H. (2011). How should we define health? *BMJ*.
<https://doi.org/10.1136/bmj.d4163>
- Iversen, V. C., Sam, D. L. & Helvik, A.-S. (2014). Psychological distress and perceived health in inmates in Norwegian prisons. *Scand J Public Health*, 42(2), 171-176.
<https://doi.org/10.1177/1403494813505728>
- Jacobsen, N. B. (2018). Fengslende sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (Red.), (s. 56-76). Cappelen Damm Akadamisk.
<https://doi.org/10.23865/noasp.41>
- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P. A. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg. utg.). Abstrakt.
- Johnsen, B. & Granheim, P. K. (2012). Prison size and quality of life in Norwegian closed prisons in late modernity. I T. Uglevik & J. Dullum (Red.), *Penal expceptionalism? Nordic prison policy and practice* (s. 199-214). Routledge.
- Jones, L. Ø. (2019). Kvinner i fengsel. I K. G. Westrheim & H. M. K. Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* (s. 167-180). Fagbokforlaget.
- Justis- og politidepartementet. (2002). *Retningslinjer for kontakbetjentarbeidet* (KSF 02/2002) [Rundskriv]. Justis- og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rundskriv-ksf-02--2002/id109082/>
- Kriminalomsorgen. (2015). *Retningslinjer til straffegjennomføringsloven*.
<https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/3982174.823.tqijnzqtjt7zuz/Samlefil+retningslinjer+straffegjennomf%C3%B8ringsloven.pdf>

- Kriminalomsorgen. (2018). *Årsrapport 2018*. Kriminalomsorgen.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/b04b5cf8bb32490c990a82fd90fa05a0/arsrapport-2018-kdi.pdf>
- Kriminalomsorgen. (2020). *Årsrapport 2019*. Kriminalomsorgen.
[https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4685011.823.zpzzabbunkuptz/%C3%85rsrapport+2019+v.+1.0.1+\(1\).pdf](https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4685011.823.zpzzabbunkuptz/%C3%85rsrapport+2019+v.+1.0.1+(1).pdf)
- Kriminalomsorgen. (u.å a). *Type fengsel og sikkerhet*. Kriminalomsorgen. Hentet 22.3.2021 fra <https://www.kriminalomsorgen.no/type-fengsel-og-sikkerhet.237877.no.html>
- Kriminalomsorgen. (u.å b). *Soning for kvinner*. Kriminalomsorgen. Hentet 03.04.2021 fra <https://www.kriminalomsorgen.no/kvinnefengsler.518722.no.html>
- Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. (2004). *Strategi for faglig virksomhet i kriminalomsorgen (2004-2007)*. <https://docplayer.me/34594647-Strategi-for-faglig-virksomhet-i-kriminalomsorgen.html>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2019). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Gyldendal.
- Lauveng, A. (2020). *Grunnbok i psykisk helsearbeid*. Universitetsforlaget.
- Leer-Salvesen, P. (1991). *Menneske og straff: En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Universitetsforlaget.
- Leer-Salvesen, P. (2009). *Moderne prester - ved én av dem*. Høyskoleforlaget.
- Lundeberg, I. R. (2018). Myten om fengselsspinen. I K. Christensen & L. J. Syltevik (Red.), *Myter om velferd og velferdsstaten* (s. 123-145). Cappelen Damm Akademisk.
<https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/47>
- Lundeberg, I. R., Mjåland, K. & Rye, J. F. (2018). Eksepsjonelle fanger i det eksepsjonelle fengslet. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (Red.), *Fengslende sosiologi. Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler*. (s. 213-237). Cappelen Damm Akademisk.
- Laake, P., Olsen, B. R. & Benestad, H. B. (2008). *Forskning i medisin og biofag* (2. utg. utg.). Gyldendal akademisk.
- Malterud, K. (2018). *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag* (4. utg.). Universitetsforlaget.
- Mathiesen, T. (2007). *Kan fengsel forsvares?* Pax.
- Meld. St. 12 (2014–2015). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*. Justis- og beredskapsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/7fcd260d2f1f44e8b26df955192a01fd/no/pdfs/stm201420150012000dddpdfs.pdf>

Meld. St. 37 (2007-2008). *Straff som virker: Mindre kriminalitet - tryggere samfunn*. Justis- og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/d064fb36995b4da8a23f858c38ddb5f5/no/pdfs/stm200720080037000dddpdfs.pdf>

Mjåland, K. (2013). Fra straff til rehabilitering? *Rus & samfunn*, 7(6), 32-35.

Mjåland, K. (2014). 'A culture of sharing': Drug exchange in a Norwegian prison. *Punishment & society*, 16(3), 336-352. <https://doi.org/10.1177/1462474514527149>

Mjåland, K. (2015). *Makt, legitimitet og motstand: En etnografisk analyse av rus og rehabilitering i et norsk fengsel* [Doktorgradsavhandling Universitetet i Bergen].
<https://www.researchgate.net/>. https://www.researchgate.net/profile/Kristian-Mjaland/publication/344510701_Makt_legitimitet_og_motstand_En_etnografisk_analyse_av_rus_og_rehabilitering_i_et_norsk_fengsel/links/5f7d8224458515b7cf6c6d50/Makt-legitimitet-og-motstand-En-etnografisk-analyse-av-rus-og-rehabilitering-i-et-norsk-fengsel.pdf

Mjåland, K. & Lundeberg, I. R. (2016). Rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen. *Retfærd: Nordisk juridisk tidsskrift*, 39(2), 32-44.
https://www.researchgate.net/profile/Kristian-Mjaland/publication/315517428_Rehabilitering_og_prosedural_rettferdighet_i_kriminalomsorgen/links/58d38d1392851c319e570700/Rehabilitering-og-prosedural-rettferdighet-i-kriminalomsorgen.pdf

Neumann, C. B. (2012). Imprisoning the soul. I T. Uglevik & J. Dullum (Red.), *Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice* (s. 139-155). Routledge.

Neumann, C. B. (2020). *Omsorg i fengsel?* Pax Forlag A/S.

Nilsen, L. (2015). *På veil til egen bolig? Bruk av overgangsbolig for rusmiddelavhengige etter døgnbehandling* [Mastergradsoppgave Universitetet i Stavanger].
https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/2379567/Nilsen_Laila.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ot.prp. nr. 5 (2000-2001). *Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)*. Justis- og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/8891fe71516c45009cad7e7eed6d9a68/no/pdfs/otp200020010005000dddpdfa.pdf>

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004). *Om lov om straff (straffeloven)*. Justis- og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/43d34ad472404159a827a3bf62e822f1/no/pdfs/otp200320040090000dddpdfs.pdf>

- Pratt, J. (2008). Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess. Part 1: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism. *British journal of criminology*, 48(2), 119-137. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm073>
- Repstad, P. (2009). Mellom nærhet og distanse - enda en gang. I H. C. Garman Johnsen, A. Halvorsen & P. Repstad (Red.), *Å forske blant sine egne: universitet og region - nærhet og uavhengighet* (s. 306-314). Høyskoleforlaget.
- Revolv, M. K. (2015). *Innsattes levekår 2014: Før, under og etter soning* (Bd. 2015/47). Statistisk sentralbyrå. https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/244272?_ts=150b8c1bce0
- Riis, O. (2005). *Samfundsvidenskap i praksis: Introduktion til anvendt metode*. Hans Reitzels Forl.
- Rosenqvist, R. (2019). Ivaretagelse og oppfølgin av innsatte med psykiske lidelser. I K. G. Westrheim & H. M. K. Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* (s. 206-224). Fagbokforlaget.
- Rua, M., Smith, P. S., Horn, T. & Nilsen, J. F. (2019). Isolasjon i skandinaviske fengsler: En oversikt. I M. Rua & P. S. Smith (Red.), *Isolasjon: et fengsel i fengselet* (s. 41-80). Cappelen Damm Akademisk.
- Schnittker, J. (2014). The Psychological Dimensions and the Social Consequences of Incarceration. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 651(1), 122-138. <https://doi.org/10.1177/0002716213502922>
- Shammas, V. L. (2014). The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's Prison Island. *Punishment & society*, 16(1), 104-123. <https://doi.org/10.1177/1462474513504799>
- Silverman, D. (2011). *Interpreting qualitative data* (4. utg.). SAGE.
- Skomakerstuen, K. L. (2016). *En kvalitativ undersøkelse av innsattes refleksjoner omkring straffegjennomføring i norsk overgangsbolig* [Mastergradsavhandling Universitetet i Agder]. <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/2412947/Skomakerstuen%2c%20Kine%20L.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Smith, P. S. (2006). The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature. *Crime Justice*, 34(1), 441-528.
- Storvik, B. L. (2017). *Straffegjennomføring* (3. utg.). Cappelen Damm.

Straffegjennomføringsloven. (2001). *Lov om gjennomføring av straff*, (LOV 2001-05-18-21). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>

Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (3. utg. utg.). Fagbokforlaget.

Tilbakeføringsteamet i Kriminalomsorgen region vest. (2015). *Vendepunktet: Tilbakeføringsarbeid i kriminalomsorgen* [Brosjyre]. Kriminalomsorgen region sørvest. <https://veiviseren.no/-/media/Vedlegg/Arbeidsprosess/Fra-fengsel/Brosjyren-vendepunktet--Kriminalomsorgen.ashx?la=nb-NO>

Topor, A., Larsen, I. B. & Bøe, T. D. (2020, 02.05.2020). *Recovery: Fra personlig reformasjon til sosial transformasjon*. madinnorway.org. <https://www.madinnorway.org/2020/05/recovery-sosial-transformasjon/?amp>

Tønsberg, K. (2009). Etske dilemmaer ved forskning på sine egne kolleger. I H. C. Garman Johnsen, A. Halvorsen & P. Repstad (Red.), *Å forske på sine egne. Universitet og region - nærhet og uavhengighet* (s. 268-283). Høyskoleforlaget.

Ugelvik, T. (2014). Paternal pains of imprisonment: Incarcerated fathers, ethnic minority masculinity and resistance narratives. *Punishment & society*, 16(2), 152-168. <https://doi.org/10.1177/1462474513517020>

Ugelvik, T. & Dullum, J. (Red.). (2011). *Penal exceptionalism? Nordic prison policy and practice*. Routledge.

Vollan, M. (2016). Mot normalt? Normalitetsprinsippet i norsk straffegjennomføring. *Tidsskrift for strafferett*, 16(3), 447-461. https://www.idunn.no/file/pdf/66921823/mot_normalt_normalitetsprinsippet_i_norsk_straffegjennom.pdf

Walderhaug, M. F. (2018). Tilstedeværende likeverd i møte med den innsatte. I K. G. Westrheim & H. M. K. Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i Kriminalomsorgen i Norge* (s. 261-275). Fagbokforlaget.

Aakvaag, G. C. (2013). *Frihet*. Universitetsforlaget.

Vedlegg 1: Intervjuguide

INTERVJUGUIDE (med tidligere domfelte)

Introduksjon av prosjektet.

Presentasjon av deltaker:

- Alder
- Utdanning/jobbb?
- Hvor lang dom var den du sonet nå før du ble løslatt?

Hverdagen i dag:

- Kan du fortelle litt om hvordan hverdagen din ser ut nå for tiden?
- Når står du opp?
- Hva gjør du når du kommer hjem fra jobb? (for de som har jobb)
- Hvordan har du bodd? Hvordan har du opplevd det?
- Er det noen spesielle steder du liker å være?
- Har du noen faste rutiner eller ting du gjør?
- Hvem er det du treffer i løpet av en dag?

Erfaringer fra overgangsbolig:

- Kan du fortelle om hvordan en helt vanlig dag på overgangsboligen var?
- Hvilke følelser kjente du på da du gikk ut av døra den dagen du ble løslatt?
- Kan du huske hvilke forventninger du hadde?
- Hva gjorde du den første dagen du ble løslatt?
- Hvordan opplevde du de første dagene da du kom ut? (Frihetsfølelse/uro?)
- Har tiden nå etterpå blitt slik du så for deg?
- Når du ser tilbake - hvordan var det for deg å sone på en overgangsbolig?
- Har du noen erfaringer fra de andre stedene du har sonet, som har vært av betydning for deg i dag? Kan du fortelle noe om det?

Hjelp/støtte fra Kriminalomsorgen?

- Kan du fortelle hvem som har vært viktige personer for deg under soningen?
- På hvilken måte opplevde du at du hadde noen å snakke med om du hadde det vanskelig?
- Har du kontakt med noen fra tiden din i fengslet i dag?
- På hvilken måte opplevde du da at oppholdet på overgangsboligen gjorde deg mer forberedt til å komme tilbake til samfunnet? (om du opplevde at det gjorde det)
- Kan du fortelle hva som gjorde / ikke gjorde det?
- Hvilken type støtte/hjelp eller andre ting kunne du hatt behov for som du savnet?

Egen progresjon?

- Hva tenker du må til for å klare seg etter et langt fengselsopphold?
- Hva tror du at du kunne gjort annerledes? (Om du tenker noe kunne blitt gjort annerledes?)

- Hva tror du var, og er viktig for at du skal klare deg uten å havne tilbake i kriminalitet?

Progresjon under soning?

- Du har sonet i flere ulike typer fengsel. Hvordan har du opplevd at progresjon under soning har vært et fokus?
- Hva med løslatelsen, har du tenkt mye på den? Og har den vært i fokus?
- Når du ser tilbake på tiden din i fengslet, er det noe du vil trekke frem som har hatt positiv betydning eller innvirkning på deg?
- Og videre – når du ser tilbake på tiden i fengslet, er det noe som hatt negativ innvirkning på deg?

Helt til slutt – er det noe du har lyst å fortelle om som du ikke har fått sagt? Tusen takk for at du deltar i prosjektet!!

Vedlegg 2: Godkjenning fra Norsk senter for forskningsdata (NSD)

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Refleksjoner rundt soningsprogresjon med fokus på overgangen fra fengsel til frihet

Referansenummer

987325

Registrert

23.06.2020 av Irene Skartveit Pedersen - irenep16@student.uia.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Agder / Fakultet for helse- og idrettsvitenskap / Institutt for helse- og sykepleievitenskap

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Terje Emil Fredwall, terje.e.fredwall@uia.no, tlf: 45023796

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Irene Skartveit Pedersen, irre85@hotmail.com, tlf: 40890082

Prosjektperiode

10.08.2020 - 01.08.2021

Status

17.08.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

17.08.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 17.08.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger, særlige kategorier av personopplysninger om helseforhold og personopplysninger om straffedommer og lovovertrедelser frem til 01.08.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For straffeopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være de registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11(2) a), jf. § 9 (2).

For alminnelige og særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være de registrertes samtykke, jf. henholdsvis, personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), og personvernforordningen art.

6 nr. 1 a) jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon omog samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte ogberettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante ognødvendige for formålet med prosjektet lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Simon
Gogl Tlf. Personverntjenester: 55
58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 3: Godkjenning fra Etisk komite ved Fakultet for helse- og idrettsvitenskap (FEK)

Irene Skartveit
Pedersen

Besøksadresse:
Universitetsveien 25
Kristiansand

Tidspunkt for godkjenning: 23/09/2020

Søknad om etisk godkjenning av forskningsprosjekt - «Refleksjoner av soningsprogresjon med fokus på overføringen fra fengsel til frihet

Vi informerer om at din søknad er ferdig behandlet og godkjent.

Kommentar fra godkjenner:

FEK godkjenner søknaden under forutsetning av at prosjektet gjennomføres som beskrevet i søknaden. FEK presiserer at rekrutteringsprosessen må tydeliggjøres, og anonymisering må vurderes nøye.

Hilsen
Forskningsetisk komite
Fakultet for helse - og idrettsvitenskap
Universitetet i Agder

UNIVERSITETET I AGDER

POSTBOKS 422 4604 KRISTIANSAND

TELEFON 38 14 10 00

ORG. NR 970 546 200 MVA - post@uia.no -

www.uia.no

FAKTURAADRESSE:

UNIVERSITETET I AGDER,

FAKTURAMOTTAK

POSTBOKS 383 ALNABRU 0614 OSLO

Vedlegg 4: Godkjenning fra Kriminalomsorgen¹

Terje Emil Fredwall
Institutt for religion, filosofi og historie
Universitetet i Agder
4604 KRISTIANSAND S

Deres ref:

Vår ref:

Dato:
10.09.2020

SVAR PÅ SØKNAD OM Å REKRUTTERE FORSKNINGSDELTAkere TIL EN MASTEROPPGAVE INNEN PSYKOSOSIAL HELSE

Det vises til søknad av 18.8.2020 med vedlegg fra Irene Skartveit Pedersen, om tillatelse til å rekruttere domfelte som soner siste del av fengselsstraffen i overgangsbolig.

Bakgrunn og formål

Irene Skartveit Pedersen er student ved masterprogrammet i psykososial helse ved Universitetet i Agder. Hun skriver en masteroppgave der tema er tidligere domfeltes erfaringer og refleksjoner rundt soningsprogresjon med fokus på overgangen fra fengsel til frihet. Hun ønsker å rekruttere 6-8 mannlige innsatte ved [redacted] til studien.

Problemstilling

Den overordnede problemstillingen for masteroppgaven er:

«Hvilke refleksjoner har tidligere domfelte av soningsprogresjonen med særlig henblikk på overgangen fra fengsel til frihet?»

Det foreligger bekreftelse om veiledning fra Terje Emil Fredwall, førsteamanuensis i etikk ved Institutt for religion, filosofi og historie, Universitetet i Agder.

Det er foruten bekreftelse fra faglig veileder fremlagt prosjektbeskrivelse, litteraturliste, informasjonsskriv til deltakere, samtykkeerklæring og intervjuguide.

Metode

Søkeren skriver følgende: «Studien vil ha et fenomenologisk hermeneutisk utgangspunkt. Ifølge Kvale og Brinkmann er fenomenologien, når man snakker om kvalitativ forskning, et begrep som viser interesse for å forstå fenomener ut fra deltakernes egne perspektiver. Verden beskrives av deltakerne slik den oppfattes, og den virkelige virkeligheten er den menneskene oppfatter. Merleau-

¹ Det er bare et utdrag av godkjenningen fra kriminalomsorgen som er gjengitt. Enkelte steder er også sladdet for å ivareta informantenes personvern. Det som er sladdet er markert ved svarte brikker.

Ponty (1962) skriver at det handler om «å beskrive det gitte så presist og fullstendig som mulig – å beskrive, snarere enn å forklare og analysere» (Kvale og Brinkmann, 2019, s. 347). Hermeneutikerne er mer opptatt av fortolkning enn mening (Kvale og Brinkmann, 2019, s. 33), og består i første omgang av deltakernes egen forståelse av samtalevirkeligheten som allerede fins i deres selvfølgelig. Videre fortolkes ordene hermeneutisk slik de uttrykkes i intervjuet av den som intervjuer (Kvale og Brinkmann, 2019, s. 347).»

Om valg av metode skriver søkeren blant annet: «I studien tenker jeg å bruke et kvalitativt design. I et kvalitativt forskningsintervju søker man kunnskap uttrykt i et normalt språk (Kvale og Brinkmann, 2019, s. 47). I forhold til mine forskningsspørsmål, tenker jeg at en kvalitativ metode vil gi meg mer kunnskap om temaet enn kvantitativ metode fordi det som interesserer meg er *erfaringene* av soningen og med tanke på løslatelsen. En kvalitativ studie er opptatt av de intervjuedes hverdagsverden (Kvale og Brinkmann, 2019, s. 46). Jeg har valgt å bruke semistrukturert intervju hvor jeg utarbeider en intervjuguide, men ønsker å være åpen for deltakernes erfaringer og starter derfor med et åpent spørsmål.»

Regelverk

Kriminalomsorgens adgang til å behandle søknader om forskning reguleres av Rundskriv G07/2007, Retningslinjer for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen.

Det følger av retningslinjene at regionalt nivå i kriminalomsorgen er ansvarlig for å avgjøre søknader om adgang til å rekruttere innsatte/domfelte og tilsatte til forskningsprosjekter og for å behandle søknader om bruk av taushetsbelagte opplysninger fra kriminalomsorgen til forskning hvor det kreves dispensasjon fra taushetsplikten. Alle søknader om forskning skal vurderes individuelt. Hvis søknaden ikke anses å tilfredsstillende krav som er skissert i retningslinjene, må det innhentes nødvendig tilleggsdokumentasjon, jf. retningslinjene pkt. 5 - Individuell vurdering.

Lokalt nivå skal få mulighet til å uttale seg om søknaden. De skal vurdere om de har kapasitet til å ta imot forskeren, om prosjektet er praktisk gjennomførbart og sikkerhetsmessig forsvarlig, jf. retningslinjene pkt. 1 - Vurdering fra lokalt nivå. Søknaden kan avslås av etiske, sikkerhetsmessige eller kapasitetsmessige årsaker, jf. retningslinjene pkt. 8 - Avslag. Tilgang til forskning i kriminalomsorgen bør i hovedsak gis i prioritert rekkefølge til forskningsinstitusjoner, til doktorgrads- og masterstudenter. I følge retningslinjene kan bachelorstudenter få tilgang til å innhente data i Kriminalomsorgen hvis søknaden anses å tilfredsstillende krav som er skissert i retningslinjene og hvis kapasiteten tillater det.

Søknaden innvilges.

Prosjektet anses for å være relevant for kriminalomsorgen.

Saken har vært oversendt fengselslederne i [redacted] for uttalelse. De har vurdert at de kan bistå søker i å rekruttere forskningsdeltakere.

Kontaktpersoner er følgende:

[redacted]
[redacted]

Det er en forutsetning at respondentene har fått informasjonsmaterialet og samtykkeskjemaet, og deretter har gitt klart uttrykk for at de ønsker å delta i studien. Videre må enhetene ha ressurser til å legge til rette for at forskeren kan gjennomføre intervjuene på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte. Det er en forutsetning at undersøkelsen gjennomføres som beskrevet i søknaden.

Datainnsamlingen må være fullført senest innen 05.04.2021.

[...]

Taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre at andre får tilgang til eller kjennskap til opplysningene undergitt taushetsplikt. Overtredelse av taushetspliktsbestemmelsene er straffbart, jf. straffeloven § 209. Det er et vilkår at forskeren undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

Oppbevaring av materiale

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte, og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publisering. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. NSD (Norsk senter for forskningsdata) har vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernlovgivningen.

Klageadgang

Dette vedtaket kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet innen tre uker fra vedtaket er mottatt. En eventuell klage sendes til [REDACTED]

Rapportering

Vi ber om at et eksemplar av den ferdige rapporten sendes til [REDACTED] Kriminalomsorgens utdanningscenter og til Kriminalomsorgsdirektoratet. Videre ber vi om at et eksemplar sendes til [REDACTED]

Med hilsen

[REDACTED] [REDACTED]
[REDACTED] [REDACTED]

Kopi til: - [REDACTED]
[REDACTED]
[REDACTED]

-KDI
-KRUS

Dette brevet er godkjent elektronisk i kriminalomsorgen og har derfor ingen signatur.

Vedlegg 5: Informasjonsskriv

FORESPØRSEL OM DELTAKELSE I FORSKNINGSPROSJEKT

«Refleksjoner av soningsprogresjon med fokus på overføringen fra fengsel til frihet»

Bakgrunn og hensikt

Jeg heter Irene Pedersen og jobber for tiden på en masteroppgave om hvordan det oppleves å sone i norske fengsler, og da med spesielt fokus på overgangen fra fengsel til frihet. Du får denne henvendelsen siden du har sonet på en overgangsbolig, og sannsynligvis tidligere også i et høysikkerhet- og/eller lavsikkerhetsfengsel. Undersøkelsen gjøres i forbindelse med at jeg skriver en masteroppgave på Universitetet i Agder og er helt frivillig.

Hva innebærer studien?

Studien innebærer at du intervjues i 45-75 minutter om hvilke opplevelser/erfaringer du har hatt i forbindelse med din soning i ulike typer fengsler. Jeg er interessert i å høre både negative og positive erfaringer du har hatt. Intervjuene vil tas opp på lydbånd, men det er kun jeg og veilederen min som har tilgang til lydfilene. Det er kun deg og meg som vil være til stede under intervjuet. I hovedsak er det erfaringene og refleksjonene dine fra fengselsoppholdet og tiden etterpå er jeg interessert i å høre om. Jeg vil for eksempel spørre deg om oppholdet i overgangsboligen, og videre om hvordan hverdagen din har vært etter at du ble løslatt. Jeg har altså skrevet noen spørsmål på forhånd, men du har mulighet underveis i samtalen til å snakke om hva du vil.

Mulige fordeler og ulemper

Studien vil ikke ha noen direkte positive eller negative effekter på deg. Du vil få mulighet til å belyse et viktig tema innenfor Kriminalomsorgen, og bidra til ny kunnskap innenfor et viktig felt. Dine erfaringer kan bidra til mer kunnskap om overgangen fra fengsel tilbake til samfunnet. Deltakelsen i prosjektet kan også være en mulighet til å få snakket om hvordan du har opplevd en vanskelig situasjon, men du bestemmer selv hva du ønsker å dele i intervjuet. Jeg har taushetsplikt.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Prosjektet gjennomføres etter lovpålagte regler, og er godkjent av NSD (Norsk senter for forskningsdata) og FEK (Etisk komite ved Fakultet for helse- og idrettsvitenskap ved Universitetet i Agder.) Prosjektet er også godkjent også av aktuell(e) region(er) i Kriminalomsorgen. Informasjonen som registreres om deg, skal kun brukes slik som beskrevet i hensikten med studien. Alle opplysninger behandles uten navn og fødselsnummer, eller andre gjenkjenner opplysninger. Det er kun meg som skriver oppgaven og veilederen min ved Universitet i Agder som kommer til å ha tilgang til lydfilene med intervjuene. Veileder vil imidlertid ikke vite navnet ditt, men kan få tilgang til det transkriberte intervjuet.

Opplysningene vil kun lagres på UiA sine passordbeskyttede serverer (Office 365 - OneDrive). PC skal også ha bruker- og passordavgrenset tilgang. Når oppgaven er ferdig med falt sensur, vil alle lydbandopptak og det skrevne intervjuet slettes i sin helhet. Det vil ikke være mulig å identifisere deg i resultatene i studien.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien. Du kan når som helst og uten å oppgi noen som helst grunn trekke ditt samtykke til å delta i studien. Dersom du ønsker å delta, tar du kontakt på mail: irene.skartveit@gmail.com eller på mitt telefonnummer 40890082. Da samtykker du til at jeg tar kontakt med deg for å avtale intervju.

Om du nå sier ja til dette, kan du altså senere trekke tilbake ditt samtykke og all data om deg vil da bli slettet.

Dine rettigheter:

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- å få innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg
- å få rettet personopplysninger om deg
- å få slettet personopplysninger om deg
- å få utlevert kopi av dine personopplysninger
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost: personverntjenester@nsd.no eller på telefon: 55 58 21 17. Du har også mulighet til å ta kontakt med personvernombudet på Universitetet i Agder. Mail: ina.danielsen@uia.no, eller på telefon 38 14 21 40.

Jeg håper du takker ja! Dersom du har spørsmål til studien eller ønsker å delta, kan du kontakte meg på telefon eller e-posten under:

Irene S. Pedersen – masterstudent ved Universitetet i Agder:

Telefon: 40890082 Mail: irene.skartveit@gmail.com

Veileder: Terje Emil Fredwall Mail: terje.e.fredwall@uia.no

Vedlegg 6: Samtykkeerklæring

Samtykke til deltakelse i masterprosjekt «refleksjoner av soningsprogresjon med fokus på overgangen fra fengsel til frihet»

Jeg sier med dette ja til å delta i prosjektet «domfeltes erfaringer av soningsprogresjon med særlig fokus på løslatelse».

Min deltakelse i prosjektet innebærer at jeg vil delta i et individuelt intervju, og jeg er gjort kjent med at dette vil taes opp digitalt.

Jeg er informert om prosjektets hensikt, og at alle indentifiserende opplysninger om meg vil anonymiseres og at lydopptaket slettes når intervjuet er transkribert, og senest innen 1.august 2021.

Jeg kjenner til at det er frivillig å delta i prosjektet, og at jeg under hele prosjektperioden (slutt senest 1.august 2021) kan trekke meg uten begrunnelse.

Jeg sier også ja til at forsker i prosjektet kan kontakte meg på oppgitt telefonnummer eller e-postadresse for å avtale et intervju.

(signert av prosjektdeltaker, dato)

E-postadresse eller telefonnummer jeg kan kontaktes på: